

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĻOĢIJAS FAKULTĀTE

**LATVIEŠU VALODAS MĀCĪŠANA 5.KLASES SKOLĒNIEM AR
GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM**
DIPLOMDARBS

Autore: **Sarmīte Nicmane**

Studenta apliecības nr.: SkSp030002

Darba vadītāja: doc. Dr.pead. Rasma Vīgante

RĪGA 2008

ANOTĀCIJA

Diplomdarba tēma ir „Latviešu valodas mācīšana 5.klases skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem”.

Teorētiskā daļa iepazīstina ar literatūrā aprakstīto pedagogijas un psiholoģijas zinātnē uzkrāto pieredzi par bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izziņas procesu un valodas attīstības īpatnībām latviešu valodas apguves aspektā.

Pētījuma mērķis ir izpētīt skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem valodas apguves īpatnības latviešu valodas stundās un gūtās atziņas izmantot grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” veidošanā. Tāpēc pētījums tika veikts, izmantojot pieminētās grāmatas autores izstrādātos materiālus.

Autore savā darbā pievērsās izstrādātā mācību līdzekļa izmantošanas iespējām un tā efektivitātei. Praktiskajā daļā uzmanība veltīta skolēnu izziņas procesu aktivitātes noteikšanai, izmantojot tiešos novērojumus un darba rezultātu analīzi. Praktiskajā izmēģinājuma darbā tika novērots un salīdzināts kā, grāmatā iekļautie valodas vingrinājumi sekmē skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem izziņas procesu aktivitāti.

Atslēgas vārdi: latviešu valoda, skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem, mācību grāmata.

ANNOTATION

The theme of the diploma work „Teaching of Latvian in 5th from to the pupils with mental disabilities”.

The experience acquired in the pedagogic and psychology sciences researching the processes of the development of the acquiring of the language and the cognition processes of the children with mental disabilities learning Latvian are described in the theoretical part.

Researching of the peculiarities of the study process of Latvian of the pupils with mental disabilities at the lessons of Latvian and further usage of the conclusions writing the book „The Labyrinth of the Language. Latvian From 5” was the aim of this research. The materials used by the author of this book were used in the research.

The effectiveness and the possibilities using the book in the study process are described by the author in this work. The determination of the level of the processes of cognition based on the direct observation and the analysis of the results of the works are presented in the practical part of this work. Observation and the comparison were used researching the effectiveness of the exercises included in the book improving the processes of the cognition of the pupils with mental disabilities and it was researched in the practical work.

The key words: Latvian, the students with mental disabilities, the study book.

Ievads.....	5
1. Teorētiskās atziņas par bērnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem psiholoģisko raksturojumu latviešu valodas mācīšanās aspektā.....	8
1.1. Izziņas procesu īpatnības.....	9
1.2. Raksturīgākās grūtības mācību procesā.....	15
1.3. Valodas apguves īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.....	20
2. Darbs ar grāmatu „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem	27
2.1. Valodas vingrinājumu nozīme.....	29
2.2. Izziņas interešu aktivizēšanas paņēmieni.....	32
3. Grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” praktiskā pielietojuma izvērtējums.....	35
Nobeigums.....	46
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	48
1.pielikums. Skolēnu skaits Latvijā 2000. – 2008. gadam.....	50
2.pielikums. Grāmatas un darba burtnīcas latviešu valodas apguvei 5.klases vispārējās un speciālās izglītības skolu skolēniem.....	51
3.pielikums.	
Izmantotie apzīmējumi grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei”	52
4.pielikums.	
Grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” darba materiāla paraugi.....	53

IEVADS

21. gadsimts paver mūsdienu sabiedrībai daudz iespēju: izmantot informācijas tehnoloģijas, ceļot ātrāk un tālāk, padarīt savu sadzīvi ergonomiskāku un praktiskāku, ārstēt vēzi un pagarināt cilvēka dzīvi, pateicoties dzīves kvalitātes uzlabošanai. Šis ir gadsimts, kad izzūd daudzas augu un dzīvnieku sugas, kultūrvēsturiski pieminekļi, daudzas tautas urbanizācijas rezultātā asimilējas, zaudējot galveno identitātes rādītāju – savu valodu.

Latviešu valoda ir unikāla. Tā ir jākopj un jāmāca bērniem, kuri būs mūsu nākotnes sabiedrības procesu veidotāji un organizētāji. Latviešu valodas kā dzimtās valodas mācīšana

ieņem īpašu vietu izglītības sistēmā, jo valoda ir katras tautas etniskās piederības un kopības pazīme, nacionālās identitātes un kultūras veidošanas un apgūšanas līdzeklis. Valoda ir virzītājspēks izziņas darbībai. Visu mācību priekšmetu sekmīga apguve ir atkarīga no tā, kā skolēns apgūst dzimto valodu. Šis priekšnoteikums ir saistošs kā skolēniem vispārējās izglītības skolās, tā skolēniem ar attīstības traucējumiem, konkrēti – ar garīgās attīstības traucējumiem. Dzimtās valodas apguves procesā skolēns apgūst prasmes izmantot valodu:

- kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli;
- kā sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzekli;
- kā cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli(10, 93.,94.lpp.)

J.A.Komenskis ir teicis: „Valodas tiek apgūtas nevis kā izglītības vai gudrības daļa, bet kā līdzeklis, lai smeltos zināšanas un nodotu tās citiem”(7, 150.lpp.). Valodai ir būtiska nozīme skolēna intelektuālajā, emocionālajā un sociālajā attīstībā. Tā ir domāšanas un saziņas instruments, pārdzīvojumu izteicējs. Laba valodas prasme dod iespēju sazināties skolā un sabiedrībā, tā ir nozīmīga turpmākajā izglītības procesā.

No 2000. gada vērojama stabila tendence – 3% skolēnu no visu Latvijas skolēnu skaita ir bērni un jaunieši ar speciālām vajadzībām, kuri apgūst speciālās izglītības programmas(sk. 1.pielikumu). Konvencijas “Par bērna tiesībām” 23. pantā ir teikts, ka “psihiski vai fiziski mazspējīgam bērnam jādzīvo pilnvērtīga un pienācīga dzīve tādos apstākļos, kas viņam nodrošinātu cieņu, veicinātu pašpaļāvību un atvieglotu aktīvu piedalīšanos sabiedrības dzīvē”(17, 233.lpp.). Konvencijas 29. pantā ir teikts, ka “bērna izglītošana ir jāvirza uz to, lai maksimāli attīstītos bērna personība, garīgās un fiziskās spējas”. Tāpat arī Vispārējās izglītības likums nosaka, ka izglītojamie ar speciālām vajadzībām var iegūt izglītību jebkurā izglītības iestādē, ne tikai speciālajā skolā. Tādēļ skolas arvien biežāk saskaras ar nepieciešamību iekļaut skolēnus ar speciālām vajadzībām, izveidojot speciālās izglītības klases vai integrējot šos bērnus vispārīzglītojošās klasēs. Skolu, kuras ir atvērtas iekļaujošai izglītībai, Latvijā kļūst arvien vairāk un vairāk. Šī tendence veicina iekļaujošās izglītības plašāku ieviešanu Latvijas skolās, sekmē pedagogu speciālu sagatavotību, kā arī mudina grāmatu izdevējus un pedagogus sadarboties, lai izveidotu un izdotu mācību materiālus un grāmatas, kas būtu pielāgotas un piemērotas skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pašreizējā situācija Latvijā izvirza izglītības iestādēm un pedagogiem lielu atbildību, izglītojot un sagatavojot bērnus ar garīgās attīstības traucējumiem praktiskai dzīvei. Vispārējās izglītības skolām, tāpat kā speciālās izglītības iestādēm, jāpiedāvā šiem bērniem iespējas maksimāli veicināt individuālo dotumu attīstību, vienlaikus kompensējot garīgās un fiziskās attīstības traucējumus, nodrošināt iespējami pilnvērtīgas personības attīstības

iespējas un turpināt izglītību, kā arī atbilstoši savām spējām iegūt profesionālās darba iemaņas.

Tas sasaucas ar J.A. Komenska teikto, ka nieka vērtība ir tādai izglītībai, kura nespēj nostiprināt audzēkņos vēlmi pēc jaunām vērtībām, zināšanām. Viņš rosina organizēt izglītību tā, lai viss agrāk apgūtais un pieredzē nostiprinātais “sagatavotu ceļu turpmākajam” – patstāvīgai zināšanu papildināšanai un sevis veidošanai(9, 8.lpp.).

Krievu zinātnieks un defektoloģijas zinātnes pamatlicējs Ļevs Vigotskis savos pētījumos izteica domas par to, ka normālie bērni un bērni ar garīgās attīstības traucējumiem attīstās pēc vienām un tām pašām likumsakarībām. Tomēr līdzās kopīgajam viņš atzīmēja bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem attīstības īpatnības. Zinātnieks bija par tādu korekcijas darbu, kura gaitā izziņas procesu traucējumu korekcija organiski ietvertos visā mācību procesā, aktīvi realizētos rotaļās, vingrinājumos, praktiski patstāvīgajā darbā. Pie tam, ņemot vērā katra bērna esošo attīstības līmeni, intelektuālās attīstības iespējas, interešu apjomu, aktivitātes pakāpi. Viņš uzsver aktīvu darbību kā kompensējošu faktoru (25, 128.lpp.).

Gūstot darba pieredzi, strādājot gan speciālās izglītības iestādē, gan vispārējās izglītības skolā speciālās izglītības klasē, autore saskārās ar mācību līdzekļu trūkuma problēmu. Pieejamā literatūra bija morāli novecojusi, bērnu uzmanību nesaistoša un interesi neveicinoša. 2008./2009.mācību gadā vispārīzglītojošās skolas 5.klases skolēniem ir pieejamas 15 dažādas mācību grāmatas un darba burtnīcas latviešu valodas apguvei. Savukārt skolēniem ar speciālām vajadzībām skolu bibliotēkās ir atrodamas trīs grāmatas (divas mācību grāmatas un viens diktātu krājums), lai sekmīgi apgūtu latviešu valodas programmu 5.klasei (sk. 2.pielikumu). Grāmatu apgāds „Zvaigzne ABC” 2009. gadam ir saņēmis valsts finansējumu grāmatu komplekta „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” izdošanai. Šis grāmatu komplekts būs piemērots darbam gan speciālās izglītības iestādēs, gan iekļaujošās klasēs, kurās mācās bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, jo grāmata vizuāli neatšķirsies no analogas grāmatas, kura paredzēta darbam vispārējās izglītības skolas 5.klasē.

Autore piedalās šīs grāmatas izstrādāšanā, tādēļ diplomdarba tēma ir „Latviešu valodas mācīšana 5.klases skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem”.

Pētījuma hipotēze: latviešu valodas mācīšana skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir efektīva, ja:

- ievēro šo skolēnu individuālās īpatnības,
- izmanto mācību procesā piemērotus mācību līdzekļus,
- nodrošina aktīvu skolotāja – skolēna sadarbību.

Pētījuma mērķis: izpētīt skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem valodas apguves.

Pētījuma uzdevumi :

- 1) iepazīties un analizēt teorētiskās atziņas par izziņas procesu un valodas apguves īpatnībām,
- 2) izstrādāt darba materiālu grāmatai „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem,
- 3) pārbaudīt un izvērtēt, kā tiek sekmēta valodas apguve skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, izmantojot piemērotu mācību grāmatu.

Pētījuma objekts: mācību process – latviešu valodas stundas skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma priekšmets: izziņas procesu un valodas apguves aktivizēšana skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma metodes:

- literatūras izpēte,
- pedagoģiskā novērošana,
- praktiskais izmēģinājuma darbs.

Pētījuma bāze: Slokas speciālās internātpamatskolas un Vaivaru pamatskolas speciālās izglītības klases 5.klases skolēni.

Pētījuma struktūra:

- ievads,
- trīs nodaļas ar apakšnodaļām,
- nobeigums,
- izmantoto avotu un literatūras saraksts,
- pielikumi.

1. TEORĒTISKĀS ATZIŅAS PAR BĒRNU AR VIEGLIEM GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PSIHOLOĢISKO RAKSTUROJUMU LATVIEŠU VALODAS MĀCĪŠANĀS ASPEKTĀ

*Nesasmēju nevienam,
Kādu kuru redzēdama:
Kādu Laimiņ' ir laiduse,
Tādu māte auklējuse.*

(32)

Šajā pasaulē ikviens ienāk kā vienreizēja, neatkārtojama personība, kura nes sev līdzīgu ģenētiskas, fiziskas un garīgas īpatnības. Tai pat laikā esam kā tīra papīra lapa, kuru no

pirmajiem dzīves mirkļiem sākam aizrakstīt gan mantotu spēju, gan apkārtējās vides iespaidā. S. Liepiņa uzskata, ka cilvēka ķermenis ir veidojies tā, lai tas spētu orientēties apkārtējā vidē, pie tam šis orientācijas līmenis ir dinamisks un atkarīgs gan no apstākļiem (ārējiem stimuliem), kādos attīstās un dzīvo katrs indivīds, gan no viņa paša iekšējiem faktoriem – no viņa spējām sajūst, uztvert un saprast apkārtējo pasauli (15, 155.lpp.).

Katra konkrēta cilvēka attīstību raksturo divi pamatlielumi – fiziskā attīstība jeb ķermeņa augšana un psihiskā attīstība. Augšanu parasti saprot kā kvantitatīvu procesu, piemēram, ķermeņu šūnu skaits, ķermeņu masas izmaiņas izmēru pieaugums. Psihiskā attīstība saistīta ar:

- galvas smadzeņu nobriešanu;
- izziņas jeb kognitīvo attīstību (sajūtas, uztvere, domāšana, atmiņa);
- emocionālo attīstību;
- personības psihisko īpašību veidošanās (temperaments, spējas, raksturs, intereses, vajadzības);
- izmaiņām gribas sfērā;
- personības socializāciju – personības attīstību sociālajā vidē, pārņemot apkārtējās sociālās vides pieredzi - tā tiek apgūtas zināšanas, prasmes, iemaņas, veidojas vērtību orientāciju, attieksme, uzvedība; bērns apgūst dažādās sociālās lomas (21, 12.lpp.)

Garīgās attīstības traucējumus raksturo tas, atzīst S.Liepiņa, ka ir deformēta visu to psihisko procesu norise, kas ir pamatā izziņas darbībai: raksturīgas dziļas novirzes gan sajūtu un uztveres, gan arī atmiņas, iztēles un domāšanas attīstībā (15, 155.lpp.).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir paliekoši intelektuālās darbības traucējumi, ko izraisa organiski galvas smadzeņu bojājumi, kā arī par iemeslu garīgās attīstības traucējumiem var būt nepietiekama centrālās nervu sistēmas struktūru attīstība. Kā norāda S.D.Zabramnaja, salīdzinot ar normālu bērnu intelektuālajām spējām, skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir ierobežota izziņas sfēra – trūkst vēlmju, vajadzības pēc jauniem iespaidiem. Šiem skolēniem raksturīga ir apkārtējās pasaules uztveres specifika, primitīvās intereses, elementāras vajadzības un motīvi, kā arī pazemināta visu darbību aktivitāte (28, 10.lpp.). Ļ.Vigotskis ir uzsvēris, ka tām īpašībām, kuras mēs gribam veidot, nostiprināt bērnos, ir jāpastāv vidē, kurā atrodas bērns, ir reāli jāvirza šo īpašību attīstība. Labvēlīga vide jebkura bērna personības attīstībai nodrošināta, ja mācību darbs atbilst viņa garīgajām spējām, ja tas rada gandarījumu, izziņas prieku (27, 207.lpp.) Izziņas procesi

veidojas un attīstās noteiktu apstākļu ietekmē. Tos virza vairāki faktori – lai skolēns sekmīgi iemācītos, viņu jāieinteresē, jāveido pozitīva motivācija, skolotāja valodai jābūt atbilstoši skolēna uztveres spējām, īpatnībām, mācību materiāls jāapgūst tikai uz jau zināmas mācību vielas pamata, skolotāja uzdevums ir virzīt skolēnus uz patstāvīgu izziņas darbību, jo labāk iemācās to, ko apgūst patstāvīgi, kā arī teorētiskās zināšanas ir apgūtas tad, kad daudzkreiz atkārtotas un praktiski patstāvīgi pielietotas. Izziņas procesu attīstības pamatā ir spēja pārdzīvot, saprast, iemācīties, attcereties, domāt.

1.1. Izziņas procesu īpatnības

*Izmākušu Dieviņš māca,
Nemākušu māmuliņe;
Ne māmiņa nevarēja
Nemākušu izmācīt.*

(32)

Cilvēks iepazīst pasauli caur sajūtām – redze, tauste, oža, dzirde, muskuļu kustības. Šīm sajūtām ir pašām sava sistēma un atmiņas par to, kas tieši tiek pieredzēts caur sajūtām vai tas, kas apgūts pēc citu stāstītā. Tas tiek noglabāts iekšējā vārdu krājumā. Atsevišķos gadījumos saiknes un asociācijas veidojas labi, citos nē. Varam sajūst siltumu, pieskārienu, gaismu, smaržu. Ir arī īpašas sajūtas – izsalkums, slāpes, sāpes. Ja nav citu traucējumu, tādi kā redzes vai dzirdes bojājumi, tad cilvēkam ar garīgās attīstības traucējumiem tomēr ir grūtības šīs sajūtas saprast, sajūst tās, atšķirt, diferencēt un sniegt atbildi, jo ir bojātas centrālās nervu sistēmas funkcijas.

Katrs cilvēks informāciju no ār pasaules saņem dažādos veidos, kā viņš to var sajūst, uztvert un saprast, ir atkarīgs no dažādiem faktoriem – ārējiem un iekšējiem. Viena no garīgās attīstības traucējumu pazīmēm ir tā, ka cilvēks visu apgūst ļoti lēni. Grūtību jomas ir uzmanība, īslaicīgā atmiņa, plānošana un valoda.

Uztvere – tas ir process, caur ko iepazīst apkārtējo vidi, balstoties uz savām sajūtām. S. Liepiņa uzskata, ka uztvere ir apjēgta, viengabalaina dažādu sajūtu sintēze tēla veidā, kas iegūts, apkārtējās pasaules elementiem tieši iedarbojoties uz sajūtu orgāniem. (15, 159.lpp.). Latviešu valodas vārdnīcā ir piedāvāta šāda uztveres definīcija: „Uztvere ir tiešs īstenības atspoguļojums apziņā; parādību uztveršanas veids.”(8, 835.lpp.) Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā atrodams skaidrojums, ka uztvere ir psihisks izziņas process, kas izpaužas kā tiešs īstenības priekšmetu, parādību un notikumu atspoguļojums apziņā ar redzes, dzirdes, taustes u.c. maņu orgānu palīdzību un saistībā ar noteiktu atspoguļotā pazīšanu un izpratni (18, 181.lpp.).

Uztvere bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir pasīvāka. Bērņībā viņi vēlāk tver rotaļlietas, un tas rosina lēnāku apkārtējās vides apgūšanu. Uztvere ir mazāk mērķtiecīga – ir nepietiekama interese par blakus esošajām lietām, mazāk uzdod jautājumus, neizrāda vēlmi gūt zināšanas par lietām un norisēm apkārtējā vidē. Uztveres apjoms ir daudz mazāks. Viņiem ir grūti veltīt uzmanību vairāk kā vienai lietai apkārtējā vidē vienlaicīgi. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem uztvere nav tik tieša un precīza. Grūtības sagādā uztvert visas priekšmeta detaļas, reizēm viņi palaiž garām svarīgākās detaļas un neatpazīst zināmas lietas, ja atsevišķas detaļas ir izmainītas. Mēdz būt apgrūtināta attēlu un citu cilvēku runas uztvere. Tā kā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem uztvere ir lēnāka, viņiem ir grūti uztvert runu, īpaši, ja runātājs ir ātrs vai runa ir saturiski sarežģīta, tādēļ sarunā instrukcijām un norādēm vajag būt īsām un precīzām.

S.Liepiņa ir klasificējusi uztveres raksturīgākās īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, kuru iezīmes valodas apgūvē ir novērojušas Z.Anspoka un Ā.Ptičkina:

1) uztveres pasivitāte – raksturīgākā īpatnība, kas kavē bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem orientāciju apkārtējā vidē un iepazīšanos ar apkārtējo vidi (15, 160.lpp.) Tas, kā atzīst Z.Anspoka, tieši ietekmē mutvārdu runas attīstību, jo tā cieši saistīta ar skolēna zināšanām par apkārtējo pasauli, dzīves pieredzes veidošanos. Jo lielāka iegūtā pieredze, jo bagātāks skolēna vārdu krājums, lielāka vārdiskā iedarbība(1, 308.lpp.);

2) uztverei trūkst virzības, mērķtiecīguma – bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem nenozīmīga interese par dažādām lietām un parādībām, kas ir viņa uztveres laukā, agrā bērņībā iztrūkst „kāpēcīša” periods, attīstās ziņkārība nevis zinātkāre, līdz ar to novēloti veidojas priekšstati par lietām, parādībām, to likumsakarībām (15, 160.lpp.). Tas, savukārt pēc Z.Anspokas domām, ietekmē valodas aktīvā vārdu krājuma apjomu un kvalitāti, kas bremsē bērna vajadzību izteikties. Viens no svarīgākajiem nosacījumiem, kas cilvēkam liek runāt, ir vajadzība kaut ko izteikt, uzzināt, precizēt utt. Jo lielāka indivīda vajadzība, jo lielāka runas aktivitāte. (1, 308.lpp.) Šo domu papildina Ļ.Vigotska atzinums par to, ka, ja bērnam vajadzība izteikties nav nobriedusi, tad vērojama runas attīstības aizture (25, 244.lpp.);

3) uztveres apjoms – bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem uztveres apjoms ir daudz šaurāks nekā vispārējās izglītības skolu skolēniem. Grūtības sagādā uztvert vienlaicīgi vairākus objektus vai arī pievērs pastiprinātu uzmanību kāda objekta vienai detaļai, nesaskatot visu priekšmetu kopumā (15, 161.lpp.) Latviešu valodas apgūvē bērniem ir grūtības uztvert zilbes vai vārdus, kuros ir vairāki burti vai zilbes, bet vecākās klasēs konkrētu tekstu kopumā. Kā atzinusi Ā.Ptičkina, bērniem bez garīgās attīstības traucējumiem, lasot skatiens tiek vērsts uz teksta grafiskajiem elementiem, t.i., uz burtu, uz

burtu savienojumiem, vārdiem, frāzēm vai vēl lielākām vienībām (20, 9.lpp.). Savukārt, bērni ar garīgās attīstības traucējumiem izlasīto uztver ar grūtībām šaurā uztveres apjoma dēļ;

4) uztvere bieži ir neprecīza – neuztver visas objekta daļas, izlaiž pašu svarīgāko, uztver nebūtisko. Šiem bērniem var rasties neadekvati priekšstati par priekšmetiem, parādībām, par sevi pašu. Bērns var nepazīt pazīstamus priekšmetus, ja tiek mainīts novietojums, detaļas, rakurss (15, 161.lpp.) Uztveres neprecizitāte vērojama arī latviešu valodas stundās, kad tiek piedāvāti uzdevumi, kuri ir veikti iepriekšējā stundā, bet ir mainīts teksta izkārtojums, attēlu sērijas fragmenti nav iepriekšējā izkvietajumā, ar grūtībām saskata atšķirības līdzīgos attēlos;

5) savdabīga attēlu uztvere – attēla objektus uztver pa vienam vai nelielās kopās. Mērķtiecīgums un pasivitāte kavē saskatīt attēla sižetu, bērni ar garīgās attīstības traucējumiem nosauc attēla objektus, nosauc tos neloģiskā secībā (15, 162.lpp.) Tas vēlāk var radīt grūtības valodas stundās, kad daudzi uzdevumi un vingrinājumi balstīti uz attēlu vērošanu, analizēšanu, stāstījuma veidošanu par attēlā redzamo. Šiem bērniem teikumu uzbūve ir neloģiska, teikumi īsi, bez emocionālām noskaņām;

6) bērni ar garīgās attīstības traucējumiem īpaši uztver citu cilvēku runu – tā pamatā lēnais uztveres temps, mērķtiecīguma un izpratnes traucējumi (15, 163.lpp.) Tāpēc, ja mācību procesā skolotāja runas temps ir ātrs, skolotājs lieto sarežģītus vārdu savienojumus, bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem būs grūtības saprast vai pilnībā neiespējami uztvert uzdevuma nosacījumus vai kādas konkrētas komandas. Tas ir sagaidāms arī valodu stundās, ja pedagogs izvēlas mācību metodi kā audio ierakstu klausīšanos;

7) uztveres traucējumi katram bērnam ar garīgās attīstības traucējumiem ir ļoti savdabīgi un atšķirīgi. Piemēram, bērniem ar vāju uzbudināmību uztveres temps ir ļoti lēns, apjoms – šaurs. Viņi lasa ļoti lēni un ar kļūdām. Savukārt, bērniem, kuri ir viegli uzbudināmi, uztveres apjoms – plašāks, temps ātrāks, tomēr izteiktāk vērojama uztveres neprecizitāte, mērķtiecīguma trūkums (15, 163.lpp.);

8) telpas uztveres īpatnības – raksturīgas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, kas rada grūtības viņiem orientēties telpā un plaknē. Viņi bieži apmaldās pazīstamās vietās, nevar patstāvīgi atrast klasi, tualeti utt. Grūtības ir ne tikai objektu telpiskajos raksturojumos, bet arī objektu telpiskajos novietojumos (15, 164.lpp.), kas spilgti atspoguļojas bērnu zīmējumos. Rakstu darbos šie bērni bieži raksta atsevišķus burtus un ciparus ačgārnī (z, s, 6, 9). Daudzi bērni ilgi nespēj ievērot rakstu darbos vienoto rakstu režīmu;

9) bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem raksturīgas dažādas laika uztveres īpatnības. Ar novēlošanos un ar grūtībām veidojas sadzīvīskā un matemātiskā laika

uztvere, kā arī personīgās dzīves dažāda laika uztvere. Šiem bērniem grūti saprast jēdzienus, piemēram, pirmsdien, vakar, rīt, laika rituma jēdzieni, laika vienības – 1 minūte, 60 sekundes utt. Orientēšanās personīgajā dienas režīmā arī ir saistīta ar grūtībām, jo bērns ar garīgās attīstības traucējumiem pats nespēj iegūt no vides viņam nepieciešamās ziņas. Taču viņa uztveres spējas un priekšstati par dažādām laika norisēm, mācoties skolā, paplašinās, kas rosina cerīgi raudzīties uz grūtību parvarēšanas iespējām (15, 167.lpp.).

Izziņas procesu traucējumus nevar pilnībā novērst, bet tos var koroģēt. Ikdienas mērķtiecīgs un sistemātisks korekcijas darbs var uzlabot bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem ne tikai mācību vielas apguvi, bet arī dzīves kvalitāti un sekmē viņu veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā. Latviešu valodas stundas ir veids kā ikdienā veikt šo korekcijas darbu, jo katrs uzdevums – rakstisks vai mutisks – sekmē dažādu uztveres veidu stimulāciju.

Aristotelis savulaik ir rakstījis, ka „mums ir dots tikai īss mirklis atrasties pasaulē – dzīve; tā ir skaista un liela dāvana. Nomods, sajušanas spēja, domāšana – lielākie ar baudu pilni labumi...Domāšana – svētlaimes kalngali un dzīvesprieks, cilvēka cildenākā nodarbe”(31). Latviešu valodas vārdnīca piedāvā šādu domāšanas skaidrojumu: „Domāšana – cilvēka smadzeņu darbība – process, kurā objektīvā īstenība atspoguļojas priekšstatos, jēdzienos, spriedumos” (8, 191.lpp.). Savukārt, pedagogijas terminu skaidrojošā vārdnīca domāšanas jēdzienu interpretē, ka domāšana ir psihisks cilvēka izziņas darbības process, kuru raksturo īstenības vispārināts un pastarpināts atspoguļojums. Parasti ar domāšanu saprot kopsakarību noskaidrošanu starp lietām – materiāliem un garīgiem priekšmetiem un parādībām. Domāšana ir psihisks process, ar kura palīdzību cilvēks atspoguļo īstenības priekšmetu un parādību būtiskās iezīmes un atklāj būtiskos sakarus, kas ir šajos priekšmetos un parādībās un ap tiem. Tās operācijas ir analīze, sintēze, salīdzināšana, vispārināšana u.c. Bērna domāšana attīstās darbībā ar priekšmetiem un saskarsmē ar cilvēkiem. Liela nozīme bērna domāšanas attīstībā ir mācīšanās procesam skolā (18, 41.lpp.).

Domāšanas traucējumi ir obligāta un viena no spilgtāk izteiktajām garīgās attīstības traucējumu pazīmēm. Domāšanas traucējumi izpaužas visos psihiskajos procesos: uztveres, atmiņas, iztēles, emocionālajos un gribas un caur tiem arī bērna orientācijā, visā viņa personības struktūrā (19, 11.lpp.).

Domāšanas traucējumi iedalāmi nosacītās grupās – traucējumu hierarhija:

1) domāšanas traucējumi izpaužas visos psihiskajos procesos – uztveres, atmiņas, iztēles, emocionālajos, gribas procesos. Piemēram, sadzīves situācijās bērnam ar garīgās attīstības traucējumiem ir grūti atšķirt svarīgāko no mazāk svarīga, tādēļ viņu izturēšanās vai emocionālais pārdzīvojums bieži ir neadekvāts, kas parāda to, ka šiem

bērniem ir novirzes bērnu analītiski sintezējošā darbībā – domāšanā. Tas ir saistīts ar nepietiekamu iekšējās runas attīstību (15, 195.lpp.);

2) domāšanas traucējumi izpaužas valodas attīstības novirzēs – bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ar grūtībām apgūst vārdu jēdzieniskās nozīmes, īpaši tad, ja šie vārdi apzīmē parādības, kas nav tieši uztveramas. Bērni bieži iemācās vārdus, frāzes, tos lieto savā runā, bet neizprot to nozīmi un pielietojuma jēgu. Viņiem mēdz būt traucēta valodas vispārinošā funkcija, kā rezultātā bērni ar garīgās attīstības traucējumiem neizprot pieaugušo runu, nespēj vārdisko informāciju izmantot praktiskās situācijās (15, 196.lpp.). Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem var iemācīties no galvas to, ko viņam liek skolotājs, bet ko neizprot. M. Rozenfelde atzīst, ka mehāniski apgūtas zināšanas nerosina domāšanu. Bērni nespēj pilnvērtīgi pielietot informāciju no atmiņas un nekad nesaskata problēmas, jo viņiem raksturīga pasivitāte un trūkst izziņas vajadzības. (19, 10.lpp.).

Domāšanas operācijas – analīze, sintēze, salīdzināšana, vispārināšana, klasificēšana, abstrahēšana, konkretizācija, sistematizēšana – bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem norit primitīvi un neefektīvi. Tas negatīvi ietekmē spriedumu, slēdzienu un jēdzienu veidošanos. Spriedumi ir neobjektīvi, nepamatoti, krasi kategoriski un nekritiski. S.Liepiņa apgalvo, ka spriedumu, slēdzienu un jēdzienu veidošanās ir cieši saistīta ar bērna emocionālo norišu traucējumiem, ieinteresētības trūkumu, uzmanības nelīdzsvarotību un vāju koncentrāciju (15, 203.lpp.)

Domāšanas un valodas attiecības ir īpatnējas un mainīgas, nav iespējams izpētīt bērna domāšanas procesu, neanalizējot runas attīstību. Līdz ar runas apgūšanu sākas bērna domāšanas attīstība, cieši tās saistot. K.Grunevalds uzskata, ka mācību procesā attīstās visas domāšanas operācijas un saistība ar sajūtām un uztveri (2, 134.lpp.).

Atmiņa izpaužas gūtās pieredzes un zināšanu iegaumēšanā un saglabāšanā, atpazīšanā un reproducēšanā. Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīcā atrodams šāds atmiņas jēdziena skaidrojums: „Atmiņa ir psihisko procesu kopums, kas nodrošina informācijas radīto, pieredzē gūto domu, tēlu, kustību, modeļu utt. Iegaumēšanu, saglabāšanu, atjaunošanu apziņā un aizmiršanu. Laba atmiņa ir mācīšanās un personības harmoniskas attīstības priekšnoteikums” (18, 19.lpp.). Tātad, atmiņa ir spēja saglabāt un atjaunot apziņā agrāk redzēto, dzirdēto, justu utt.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem šie atmiņas procesi noris savdabīgi. Skolēniem lielas grūtības sagādā iegaumēšanas mērķtiecīguma traucējumi. Viņi nemāk izvīzīt sev mērķi – iegaumēt. Bērniem trūkst gribasspēka, viņi nespēj koncentrēt uzmanību, lai iegaumētu vajadzīgo informāciju. Atmiņa izpaužas gūtās pieredzes un zināšanu iegaumēšanā, to atpazīšanā vai reproducēšanā. Atmiņa veidojas darbībā. Skolēnu ar garīgās

attīstības traucējumiem runas un domāšanas īpatnību ievērošana ir svarīgs nosacījums pareizas iegaumēšanas vadībā. Jāatceras, ka domāšanas traucējumi neļauj skolēnam analizēt vārdisko materiālu, saistīt to ar esošajām zināšanām, izdalīt galveno. Pastāv saikne – slikta atmiņa kavē valodas apguvi, vārdu krājuma paplašināšanu, valodas apguves nepieciešamais līmenis – iegaumēšanu. Iegaumēšanas rezultāti atkarīgi arī no skolēnu ievirzes, attieksmes pret mācāmās vielas saturu. Tādēļ pedagogiem jācenšas izraisīt skolēnos interesi par mācāmo tematu, radīt viņos vēlēšanos to iemācīties(12, 20.lpp.).

Verbāli loģiskajā domāšanā bērniem ir visdziļākie traucējumi. M.Rozenfelde uzskata, ka tie ir cieši saistīti ar bērna domāšanas un valodas attīstības īpatnībām. (19, 11.lpp.). Verbāls darbs neveido bērniem pareizus priekšstatus par priekšmetiem un parādībām, tāpēc jāaktivizē skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem tēlainās un emocionālās atmiņas dažādi veidi. Traucēta ir bērnu tēlainā un kustību atmiņa, kur atmiņu priekšstati ir fragmentāri, neprecīzi, bāli, saplūduši un neatbilst oriģinālam. Zināšanu ieguve ir atkarīga no iegaumēšanas veida, tāpēc svarīgi zināt, kā bērns spēj labāk iegaumēt mācību materiālu: ar dzirdes, redzes vai kustību atmiņas palīdzību. Iegaumēšanas procesā ļoti liela nozīme ir paškontrolei un pašanalīzei.

Iegaumēšanas rezultāti ir atkarīgi no iegaumējamās mācību vielas rakstura, tās sarežģītības pakāpes. Zināšanu nostiprināšanas vai pārbaudes laikā bērniem izpaužas reproducēšanas traucējumi, piemēram, bieži netiek pabeigta iepriekšējā doma, pāriet no viena jautājuma pie cita, rodas jaunas ar stāstīto nesaistītas domas. Reproducējot bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem bieži var būt stiprs uztraukums. Raksturīgs ir palēlināts iegaumēšanas temps un paātrināta aizmirstāšana. Lai trenētu šo bērnu atmiņu, svarīgi, atzīst M.Rozenfelde, izmantot dažādus iegaumēšanas un reproducēšanas vingrinājumus un attīstīt gribasspēku. Viņi labāk iegaumē vārdisko materiālu ar noteiktu uzdevumu (19, 12.lpp.).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem sagādā grūtības arī uzmanības sadalīšana un pārslēgšana. Uzmanības stimulēšanā liela nozīme ir darba formu daudzveidībai, kā arī uzmanības procesu pilnveidē svarīgi ievērot katra bērna individuālās īpatnības.

Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir raksturīgs zinātkāres trūkums. Viņu attīstībā iztrūkst “kāpēcīšu” periods. Skolēni pret mācībām izturas pasīvi. No zinātkāres jāšķir t.s. ziņkārība, kas šiem skolēniem izpaužas situatīvā interesē par dažādām ārēji spīlgtām parādībām. Pedagogiem ziņkārība jāizmanto kā pamats, lai ievirzītu skolēnu izziņas aktivitāti pareizā gultnē un sāktu izziņas interešu veidošanu. Pētījumi liecina, ka tikai uz šī pamata mācību darba rezultātā pamazām skolēniem veidojas zinātkāre jau kā pozitīva personības īpašība.

1.2. Raksturīgākās grūtības mācību procesā

*Viena koka tās lapiņas,
Ne vienā zariņā;
Vienas mātes tie bērniņi,
Ne vienā prātiņā.*
(32)

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir paliekoši psihiskās darbības un izziņas darbības traucējumi, kurus izraisa organisks centrālās nervu sistēmas bojājums vai nepietiekams tās struktūru anatomiskais un funkcionālais briedums. Tas arī nosaka bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem fizioloģiskās, gribas un emocionālās darbības īpatnības, intelektuālā līmeņa attīstību, pazeminātu izziņas procesu aktivitāti mācību procesā (24, 12.lpp).

S.Liepiņa uzskatāmi pierāda, ka arī bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem var mācīt un sagatavot vingrinājumu veikšanai, ja tiek ņemtas vērā šo bērnu uztveres, domāšanas, iegaumēšanas un citas raksturīgas īpatnības, akcentējot, kā vienu no svarīgākiem pasākumiem, korekcijas darbu.

Latviešu valodai mācību priekšmetu sistēmā ir īpaša loma. Bērniem, kuri apgūst speciālās izglītības programmu, latviešu valodas mācīšana galvenokārt pamatojas uz skolēnu aktīvu darbību skolotāja vadībā, ievērojot šo skolēnu individuālās īpatnības un praktiskās darbošanās spējas. Valodas mācīšanas līdzekļi ir dažādi, bet visiem tiem ir viens mērķis, aktivizēt un veicināt interesi patstāvīgi darboties. Ļoti nozīmīgi, kādi ir šie palīg līdzekļi. Tiem jāatbilst estētiskām prasībām, nedrīkst radīt bērnos nepatiku. Tiem jābūt pietiekoši saprotamiem, lieliem, krāsainiem, konkrētiem, lai skolēns ar garīgās attīstības traucējumiem spētu uztvert pat sīkumus(23, 65.lpp.).

Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem intelektuālās darbības, domāšanas procesu attīstība ievērojami atpaliek no vispārējās izglītības skolu skolēnu attiecīgajiem rādītājiem. Individuālajā darbā ar šiem bērniem attīstības traucējumu kompensēšanai nepieciešams ilgstošs korekcijas darbs. Skolēnu zināšanas nav pietiekami stabilas, apgūtos likumus viņi ne vienmēr prot izmantot praksē. Literatūrā atzīmēts, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem grūtības rada iegūto zināšanu izmantošana jaunos apstākļos. Viņi pierod pie stereotipiskām darbībām, šabloniem. Tāpēc, pat nedaudz izmainoties vingrinājuma saturam, rodas grūtības izpildīt to, zūd interese. Mācot pareizrakstību bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, jāievēro gramatikas likumu konkrēts skaidrojums, skolēnu individuālās un tipoloģiskās īpatnības, kā arī viņu intelektuālās iespējas(26, 83.lpp.). Skolēni ar garīgās

attīstības traucējumiem mācāmi praktiski pielietot tās zināšanas, kuras viņi ieguvuši latviešu valodas stundās. Rezultātā tiek rosināta skolēnu zinātkāre, veicināta izziņas interešu veidošanās. Dažādojot vingrinājuma veidus, paaugstinās darbošanās aktivitāte, tiek veicināta interešu noturība.

Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem mērķtiecīgu psihiskās izziņas attīstību bremsē vājā griba, uzmanības koncentrēšanās, emocionālā spriedze, interešu intensitātes pazemināšanās. Gribas darbība cieši saistīta ar emocijām, interesēm, domāšanu, kas izpaužas kādu grūtību pārvarēšanā. Latviešu valodas stundās vēlams veidot emocionāli pozitīvu atmosfēru, atzīmējot to patīkamo, kas rada prieku, interesi, motivē turpmākai darbībai. S.Zabramnaja atzīst, ka regulāri izziņas vingrinājumi dod pozitīvus rezultātus. Skolēni pierod koncentrēties darbam noteiktā laika periodā. Viņi iemācās ne tikai skatīties, redzēt, bet arī klausīties un dzirdēt. Viņu darbība kļūst mērķtiecīga (29, 7.lpp).

Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem pēc aktivitātes mācību procesā var iedalīt vairākās grupās. S.Liepiņa piedāvā šādu dalījumu:

1) darbības mērķtiecības traucējumi – uzdodot konkrētu valodas vingrinājumu, skolēni to sāk izpildīt, nepārdomājot, uzdevuma veikšanas secību, tā nosacījumus. Būtiska skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem īpatnība ir vāja uztvere (15, 307.lpp.) Piemēram, redzes sajūtu un uztveres diferenciācijas traucējumi var būt par cēloni tam, ka skolēniem jaunākajās klasēs rodas grūtības lasīšanas mākas apgūvē, jo viņi bieži jauc pēc formas līdzīgus burtus. Šie bērni daudz ilgāk nekā vienaudži vispārējās izglītības skolās neatšķir dažādas krāsas, piemēram, zilu no zaļas. Uztveres pasivitāte un mērķtiecīgas virzības trūkums traucē izziņas interešu veidošanos. Tāpēc pedagogam jālieto dažādi izziņas interešu aktivizēšanas paņēmieni. Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem ļoti savdabīgi uztver attēlus, nespēj pastāstīt par attēlu. Tā kā uztveres apjoms ir šaurš, tad grūtības sagādā saskatīt attēlos atveidoto sižetu, pie kam attēlā redzamos objektus viņi nosauc tādā secībā, ka tas neatbilst attēla sižetam, kā arī bieži nespēj atrast kādu nozīmīgu attēla detaļu. Metode veidota pēc veseluma principa, proti, sastāv no savstarpēji saistītiem darbību posmiem – konkrēta un precīza, motivēta no skolēna viedokļa, interesanta un viegli izpildāma, vispārināta, izmantojama darbā ar dažādiem attēliem, rosina katra bērna individuālo uztveri, pašizpaušmi. Tāpēc attēli, kurus pedagogs lieto mācību satura ilustrēšanai, jāizvēlas ļoti rūpīgi. Tiem jābūt vienkāršiem, konkrētiem, nav vēlams tajos izvietot daudz objektu;

2) skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir raksturīga neticība saviem spēkiem vai paaugstināts pašvērtējums – sastopoties ar grūtībām, skolēni cenšas iet pa vieglāko ceļu, atsakās no izvīzītā mērķa (it kā aizmirst to), nomaina veicamās darbības mērķi ar citu vienkāršāku mērķi vai vingrinājumu (15, 308.lpp.). Bieži novirzīšanās saistīta ar

nesen veikto darbību. Dažreiz šīs novirzes rada uzmanības trūkums, kā arī atmiņas traucējumi;

3) skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem nemāk izvirzīto darbības mērķi saistīt ar tās rezultātiem, tāpēc uzmanību vairāk koncentrē uz darbības procesiem (15, 308.lpp.). Tas nozīmē, ka pazemināta regulējošā domāšanas funkcija. Viņiem raksturīga ir nekritiska attieksme pret darbības rezultātu. Šie skolēni reti saskata savas kļūdas. Lai skolēniem veidotos prasme kritiski vērtēt savus darba rezultātus, jādod iespēja vairāk praktiski vingrināties (30, 134.lpp.).

Svarīga nozīme ir arī uzdevuma satura emocionālajai piesātinātībai un tam, cik liela ir skolēnu interese par šo saturu. Lai realizētu mērķi, nepietiek ar skolēnu esošajām zināšanām, prasmēm, iemaņām un pieredzi. Z.Čehlova uzskata, ka pedagogam jārada atbilstoša motivācija, lai uzdevumu grūtības pakāpes paaugstināšana nevis bremsētu, bet gan veicinātu izziņas interešu aktivitāti (5, 13.lpp.).

Darbības motivācija skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir ļoti atšķirīga no vispārējās izglītības skolu vienaudžiem. Viņiem dominē tuvā personiskā motivācija ar egoistisku ievirzi - šaurās intereses, pieredzes trūkums un tās izmantojamības traucējumi, tāpat domāšanas un atmiņas procesu traucējumi. Tie novirza skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem no tālākiem mērķiem. Viņš turpina darboties, lai apmierinātu patreizējās, aktuālās vajadzības. Ļoti bieži darbības motīvi ir saistīti ar citu personu izvirzītām prasībām – skolotājs tā liek, vai vecāki tā pieprasa (14, 47.lpp.).

Mācību procesā nepieciešams paplašināt skolēnu intereses. Veidojot jaunas prasmes, izmantojams daudz lielāks vingrinājumu skaits. Skolēniem rodas grūtības izmantot apgūtās prasmes jaunās situācijās. Prasmju un iemaņu veidošanos viņiem apgrūtina arī valodas uztveres traucējumi, piemēram, nesaklusa skolotāja instrukciju. Nozīmīgi izvirzīt precīzus, saprotamus mērķus. Instrukcijām jābūt konkrētām, vienkāršām.

Jāatceras, ka skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir traucēta analīzes, sintēzes, vispārīnāšanas un konkretizēšanas procesi. Tādēļ jāstimulē skolēni mācību procesā, dodot darbības norādes vingrinājumu izpildes sākumā, kā arī jākorģē skolēnu darbība vingrinājumu veikšanas gaitā. Skolēnu darbības motīvu veidošanās īpatnības ietekmē arī viņu vajadzību un interešu raksturu: viņiem nav zinātkāres, līdz ar to nav vēlēšanās apgūt zināšanas darboties, lai kaut ko jaunu izziņātu, atklātu. Bieži dominē ziņkāre un organiskas tieksmes, kuras, ja netiek veikts sistemātisks, mērķtiecīgs garīgo vajadzību veidošanas darbs, ar gadiem nebūt nesamazinās. Tā, piemēram, dažiem speciālo skolu skolēniem visu mācību laiku saglabājas pastiprināta apetīte, slāpes u.t.t. Šo elementāro vajadzību pārsvars kavē

intelektuālo, ētisko un estētisko vajadzību un ar tām saistīto personības īpašību veidošanos, kā arī izziņas procesu attīstību (11, 6.lpp.).

Lai skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem latviešu valodas stundās rosinātu interesi, to uzturētu ilgākā laika periodā un aktivizētu skolēnu uzmanību, būtiski ir ne tikai izvēlēties interesantus darbošanās veidus, bet arī:

- ieinteresēt skolēnus par mācāmo vielu, izmantojot dažādus līdzekļus, piemēram, krāsainu, spilgtu uzskati, aizraujošu skolotāja stāstījumu u.c.;
- veidot interesi par dažādiem mācīšanās darbības veidiem – izkrāsošanu, zīmēšanu, rakstīšanu, lasīšanu u.c.

Vēlāk interese saistīta jau ar mācību saturu. Arī skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, izpildot mācību uzdevumu, rodas vēlēšanās pielietot apgūtās zināšanas praktiskā darbībā. Pieaugot skolēnu aktivitātei, skolotāja loma skolēnu interešu formēšanā saglabājas. Patstāvīgas darbības spēja pamazām veidojas arī skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, lai gan viņu izziņas procesi pat vecākajās klasēs neiegūst tādu patstāvības līmeni kā vispārējās izglītības skolu skolēniem.

Plānojot latviešu valodas stundu, jāņem vērā, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, izprotamāki ir praktiskās darbības mērķi un konkrēti uztverami darba rezultāti. Darba gaitā intelektuālo attīstību veicina uzmanības veidošana, gribas nostiprināšana. Viena no raksturīgākām īpatnībām skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem darbības ir mērķtiecības trūkums.

Savos pētījumos S.Liepiņa ir secinājusi, ka bez uzmanības nav iespējams veidot jaunas prasmes un iemaņas (14, 113.lpp.). Taču skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem nespēj piespiest sevi ilgstoši turpināt darbu, kas viņus neaizrauj, neinteresē. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem dominē netīša uzmanība (pievēršanās objektam bez iepriekšēja nodoma). Tā kā tīša uzmanība skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem attīstās gausi, pedagogam maksimāli jāizmanto visas iespējas netīšās uzmanības izraisīšanai un tās izmantošanai praktiskā un mācību darbā. Tomēr vienlaicīgi jāstimulē tīšās uzmanības attīstību. Tīšu uzmanību raksturo apzināta koncentrēšanās uz noteiktu objektu vai darbību. Tīšās uzmanības organizēšanā liela loma ir pedagoga vārdiskajām instrukcijām, izteiktiem pamudinājumiem un vingrinājumiem. Apkopojot var teikt, ka tīšās uzmanības attīstību sekmē viss, kas stabilizē, mobilizē skolēna gribu un attīsta izziņas intereses.

Atmiņa izpaužas gūtās pieredzes un zināšanu iegaumēšanā, to atpazīšanā vai reproducēšanā. Atmiņa veidojas darbībā. Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem runas un domāšanas īpatnību ievērošana ir svarīgs nosacījums pareizas iegaumēšanas vadībā.

Jāatceras, ka domāšanas traucējumi neļauj skolēnam analizēt vārdisko materiālu, saistīt to ar esošajām zināšanām, izdalīt galveno. Pastāv saikne – slikta atmiņa kavē valodas apguvi, vārdu krājuma paplašināšanu, valodas apguves nepieciešamais līmenis – iegaumēšanu. Iegaumēšanas rezultāti atkarīgi arī no skolēnu ievirzes, attieksmes pret mācāmās vielas saturu. Tādēļ pedagogiem jācenšas izraisīt skolēnos interesi par mācāmo tematu, radīt viņos vēlēšanos to iemācīties(12, 20.lpp.).

Kvantitātes ziņā skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem iegaumē mazāku zināšanu apjomu. Kvalitatīvi ir palēnināts iegaumēšanas temps, paātrināta aizmiršana. Trūkst loģikas vai tā ir ļoti vāja. Tādēļ atmiņas aktivizēšanai vajadzīga vairākkārtēja atkārtošana, piemēram, dzejoļu atkārtošana.

Svarīgi radīt vajadzību iegaumēt, ieinteresēt par iegaumēšanu, veicināt paša skolēna aktivitāti. Tikai domāšanas rezultātā var rasties secinājumi, veidoties izpratne par sakarībām starp priekšmetiem un parādībām. Taču viena no spilgtāk izteiktām skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem nepilnībām ir viņu abstraktās domāšanas traucējumi. Domāšanas traucējumi izpaužas visos psihiskajos procesos: uztveres, atmiņas, iztēles, emocionālajos un gribas orientācijā. Minētajiem skolēniem domāšanas procesa īpatnības izpaužas kā traucējumi valodā un domāšanā, domāšanas pasivitāte (iegaumē mehāniski), pavājināta domāšanas operāciju pielietošana: analīze, sintēze, salīdzināšana, vispārināšana, konkretizācija, klasifikācija (13, 8.lpp.).

Bērniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem latviešu valodas stundās, kā arī sadarbojoties ar logopēdu var pilnveidot prasmes, piemēram, lasīt, rakstīt. Viņi saprot, piemēram, tādus simbolus kā burti, tāpēc var iemācīties lasīt, rakstīt. Tomēr bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir grūtības saprast un tāpēc interesi nesaista spilgti izteicieni un metaforas. Raksturīgi, ka viņi uztver konkrētas īpašības, bet ar grūtībām saprot pamatprincipus.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir atšķirīgs aktīvā un pasīvā vārdu krājuma samērs. Vispārējās izglītības skolu bērniem vairums zināmo vārdu ietilpst aktīvajā vārdu krājumā, t.i., viņi tos lieto ikdienas sarunās, turpretī bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pasīvais vārdu krājums pārsniedz aktīvo. Viņi ikdienas sarunās parasti iztiek ar nelielu zināmo vārdu daļu, īpaši izvairoties no īpašības vārdiem vai lietojot vienus un tos pašus vārdus(15, 259.lpp.).

Pētījumi pierāda, ka ir iespējams paplašināt aktīvo vārdu krājumu, ieinteresējot ar atbilstošiem valodas vingrinājumiem, veidojot dialogu un tml. Izlasītā teksta domu saprast kavē zemais valodas attīstības līmenis, domāšana, neattīstītās intelektuālās intereses un pavājinātā darbības motivācija. Piemēram, piekto klašu audzēkņi latviešu valodas stundās jau

māk lietot garākus teikumus, tomēr viņi nespēj pielietot vai ievērot praktiski gramatikas likumus, pieļauj daudz kļūdu, veidojot teikumus.

1.3.Valodas apguves īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem

*Ozolam bieza miza,
Lēni lapas darināja:
Es uzaugu pie māmiņas,
Lēni lasu padomiņu.*

(32)

Bērns savā attīstībā vienu no pēdējām apgūst runas funkciju. Kad savienojas doma un vārds, rodas valoda.

Valoda ir zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, fiksētu informāciju. Valoda ir arī skaņu un leksiski gramatisku līdzekļu sistēma, kas ir domu izteikšanas un sazināšanas līdzeklis(8, 839.lpp.).

Bērna mutvārdu runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process: bērns attīsta spējas izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas un pašizpaušmes līdzekli. Z.Anspoka uzskata, ka mutvārdu runas attīstība cieši saistāma ar skolēna zināšanām par apkārtējo pasauli, dzīves pieredzes veidošanos. Jo lielāka iegūtā pieredze, jo bagātāks viņa vārdu krājums(1, 308.lpp.).

Cilvēka runai ir dažādi mērķi. Ar tās palīdzību izsaka savas vajadzības un vēlmes, cenšas ietekmēt citu cilvēku uzvedību, veido attiecības, pauž savas jūtas, fantazē, izliekas, rada, jautā un paskaidro. Vajadzība iemācīties pareizi runāt ir saistīta ar runas nozīmi cilvēka dzīvē. Viena no svarīgākām lietām, kas liek runāt, ir vajadzība kaut ko izteikt un uzzināt. Z.Anspoka uzsver, ka, ja bērnam būs vajadzība, viņam būs lielāka runas aktivitāte (1, 308.lpp.). Tātad, lai sekmētu bērna runas attīstīšanu, jāveicina bērna vajadzību izteikties. Ja bērnam nav nobriedusi vajadzība izteikties, tad viņam vērojama runas attīstības aizture, uzskata Ļ. Vigotskis (25, 244.lpp.).

Savas attīstības pirmsākumos bērna valoda ir viņa sajūtu un pārdzīvojumu izteiksmes līdzeklis. Tālāk tā attīstās par domu izteiksmes līdzekli. Šo attīstību galvenokārt nosaka bērna apkārtējā vide, pirmkārt, ģimene. Valodas spēju attīstība saistās ar to, kā bērns iemācās lietot mutvārdu runu, apgūst gramatikas likumus, saskaņā ar kuriem vārdi tiek apvienoti teikumos, lai izteiktu domu. Valoda un domāšana ir vienas parādības divas puses: bez valodas nevar būt domāšana, bet domāšana ir atkarīga no valodas.

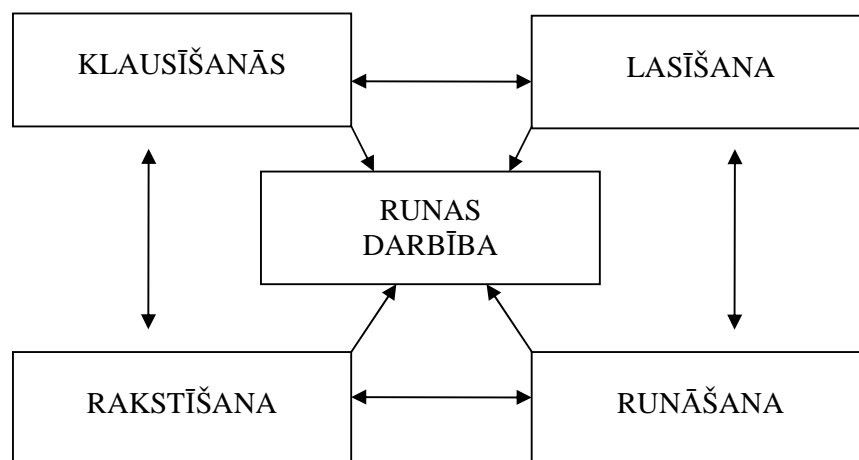
Domas izsaka ar valodu, un pati domāšana risinās ar valodas palīdzību. Valoda ir mūsu domu veidošanas līdzeklis gan arī domāšanas līdzeklis, jo piedalās kā izziņas, tā domāšanas

procesā. Kaut arī domājot skaļi nerunā, tomēr ir konstatēts, ka domāšana ir saistīta ar tā saucamo iekšējo runu. Tā palīdz veidot domu, palīdz domāt.

No tā, kā skolēns apgūst prasmes runāt, lasīt, rakstīt, būs atkarīga zināšanu apguve ikvienā mācību priekšmetā turpmākajās klasēs. Latviešu valodas mācība ietver sevī vairākus posmus: runas attīstīšana, lasītmācīšana, rakstītmācīšana, literāru tekstu lasīšana, atstāstīšana un analīze.

M.Celmiņa uzsver, ka valodas apgūšana nenoris pilnīgi vienādi un nenotiek uzreiz. Tā saistīta ar diviem procesiem – ar valodas līdzekli (skaņu izruna, vārdu krājums, gramatika) un prasmi to izmantot (4, 78.lpp.).

Runas darbībai ir četri veidi, kuri attīstāmi vienlaicīgi. Līdztekus tiem veidojamas atbilstošās prasmes – klausīšanās, atstāstīšana, kas nepieciešamas valodiskajā saziņā (1.1. att.).

1.1. attēls. Runas darbības veidi (4, 87.lpp.)

Bērna valodas attīstībai un runas iemaņu veidošanai ir ļoti liela nozīme. Daudziem bērniem ar garīgas attīstības traucējumiem ir runas nepilnības, kas, savukārt, kavē un apgrūtina valodas apguvi. Valodas traucējumi bērniem ir viena no garīgās attīstības traucējumu pazīmēm.

Raksturīgākās valodas īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir:

- aizkavēta runas un valodas attīstība,
- runas un valodas apguves posms sākas daudz vēlāk,
- ar lielu novēlošanos sāk izprast pieaugušo runu,
- lēnāk veidojas vārda vispārināšanās nozīmes izpratne,
- inertuma dēļ neizjūt vajadzību nosaukt priekšmetus vārdos,
- nav tendences atdarināt pieaugušo runu,
- nav vēlšanās komentēt savu darbību,
- autonomā runa – saprot tikai tuvinieki,
- runas un valodas tempu kavē kustību koordinācijas, motorikas traucējumi,
- fiziskās mazaktivitātes dēļ gausāk iepazīst apkārtni – mazāk apgūst vārdus un jēdzienus,
- fonētiski fonemātiskie traucējumi – dislālija, dizartrijs, disfonija, rinolālija, alālija, afāzija, disleksija, disgrafija, stostīšanās (15, 256.lpp.).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir mazs vārdu krājums. Sākumskolas klasēs mācās bērni, kuru aktīvais vārdu krājums ir 300 – 400 vārdu. Viņiem sagādā grūtības nosaukt priekšmetus un parādības, ar kuriem saskaras savā ikdienā (15, 258.lpp.). Raksturīga vārdu krājuma īpatnība bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir tā, ka viņi labāk ir apguvuši lietvārdus, bet ļoti mazs ir darbības vārdu krājums aktīvajā runā. Grūtības sagādā darbības vārdus atvasināt ar priedēkļu palīdzību. Netipiska vārdu šķira vārdu krājumā ir īpašības vārdi. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir raksturīgi īpašības nosaukt ar vienu vārdu, nenosaucot īpašībai sinonīmus. Grūtības sagādā nosaukt antonīmus – vārdus ar pretēju nozīmi, to vietā viņi izvēlas pievienot pamatvārdam priedēkli ne-. Piemēram, biezs – nebiezs, tumšs – netumšs utt. S.Liepiņa atzīst, ka neproporcionāls bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir aktīvā un pasīvā vārdu krājuma samērs. Vispārējās izglītības skolu skolēniem lielākā daļa zināmo vārdu ietilpst aktīvajā vārdu krājumā, lieto tos ikdienas sarunās, bet bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pasīvais vārdu krājums ir lielāks par aktīvo. Ikdienā viņi iztiek ar nelielu daudzumu viņiem zināmo vārdu. Tātad, lai novērstu vai kompensētu valodas traucējumus, īpašs darbs jāveic, lai paplašinātu aktīvo vārdu krājumu.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem runas gramatiskā struktūra ir ļoti nepilnīga. Viņu runa veidojas no vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem. Valodas gramatiskās struktūras apguvi vēl vairāk nekā vārdu krājuma paplašināšanu apgrūtina garīgās attīstības

traucējumi, tādēļ mācību stundās īpaša uzmanība pievēršama saturīgām un daudzveidīgām valodas attīstības nodarbēm. To mērķis – bagātināt bērnu vārdu krājumu un sekmēt pareizu gramatisko formu apguvi (4, 78.lpp.). Skolēni mehāniski spēj iemācīties no galvas dažādas definīcijas, izteicienus, bet adekvāti nespēj tos pielietot konkrētās situācijās, jo trūkst izpratnes par iemācīto. Tāpēc bieži šie bērni veido neloģiskus teikumus. Šo atziņu pareizību autore pārbaudījusi, mācot latviešu valodu. Piemēram, uzdevums – veidot teikumus par attēlu redzamo (1.2.att.). Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem veido bieži vien gramatiski nepareizus, neloģiskus teikumus. *Puķes meitene plūc. Uz debesīm lido putni. Augšā ir zars.*

1.2.attēls. Veidot teikumus par attēlu

J.A.Komenskis ir rakstījis: „Katra valodu labāk var iemācīties runājot, nevis apgūstot likumus, proti, pēc iespējas biežāk klausoties, lasot, pārlasot, pārrakstot, kā raktiski, tā mutiski mēģinot atdarinot paraugus”(7, 152.lpp.). Tāpēc bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem valodas apguve jāsaista ar praktiskām darbībām: lasīšana, rakstīšana, runāšana.

Sarunvalodas attīstība bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem norit savdabīgi, jo viņu domāšanas, vārdu krājuma un valodas gramatiskās uzbūves apguves grūtības izpaužas sarunās. Nosauktajiem bērniem ir īpatnējs, ierobežots un šaurs interešu loks, raksturīgs inertums, pasivitāte, viņus maz interesē norises apkārtējā vidē, parādības. Viņi neuzdod jautājumus, nevēlas izteikties. Tā kā bērni ar garīgās attīstības traucējumiem lēni parslēdzas no klausīšanās uz runu, viņi kavējas ar atbildi, tāpēc bieži vien rodas iespaids, ka viņi negrib iesaistīties valodiskās saziņas procesā. Valodiskās saskarsmes nepietiekamība traucē visu tālāko bērna intelektuālo attīstību. Tas norāda, ka bērni ar garīgās attīstības traucējumiem jāmaisa sarunāties, jautāt, uzklausa atbildes, norādījumus, padomus, sekot līdz sarunu biedru izteiktajām domām.

Lai stimulētu atmiņas, domāšanas, iztēles un citus izziņas procesus, nepieciešams izmantot tādu mācību metodi kā stāstījums jeb monoloģiskā runa, kad bērns tiek mudināts

stāstīti par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem parasti ir jārada vēlēšanās stāstīt. To var panākt ar jautājumu, notikumu atgādināšanu un attēlu par konkrēto tēmatu aplūkošanu. Tāpat skolēnus var rosināt uzzīmēt un komentēt uzzīmēto (15, 261.lpp.). Svarīgi radīt labvēlīgu, pozitīvu emocionālo noskaņojumu, kas sekmē bērnos vēlēšanos runāt. Stāstījumam par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto ir liela nozīme valodas attīstībā.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem runā raksturīgs izteiksmīguma trūkums. Bērnu runa ir monotona, nabadzīgas intonācijas, ko ietekmē traucējumi domāšanas procesos un novirzes emocionālās sfēras attīstībā. Bērnu runas izteiksmības traucējumi ir saistīti ar katra konkrētā bērna intelektuālām īpatnībām (4, 81.lpp.). Lai bērna valoda kļūtu izteiksmīgāka, liela nozīme ir skolotāja personīgajam paraugam, jo bērni ar garīgās attīstības traucējumiem labprāt atdarina pieaugušo izturēšanos un runas veidu. Skolotāja runai jābūt izteiksmīgai, saprotamai, lai veicinātu skolēnus runāt pareizi un izteiksmīgi. Tomēr, kā atzīst Ļ.Vigotskis: „Bērns var atdarināt tikai to, kas iekļaujas viņa intelektuālo iespēju zonā” (25, 254.lpp.)

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem lielas grūtības sagādā lasīšanas tehnikas apguve. To būtiski ietekmē konkrētā bērna intelektuālā attīstība, kas izpaužas kā:

- runas attīstības traucējumi,
- fonemātiskās dzirdes traucējumi, kas ietekme bērnu nespēju veikt skaņu analīzi,
- nespēja atveidot precīzu vārda skaņu sastāvu,
- skaņu grafisko attēlu – burtu – uztveres un iegaumēšanas grūtības (4, 81.lpp.)

Grūtības lasīšanas tehnikas apguvē var radīt emocionālās gribas sfēras darbības traucējumi. Bērniem nav intereses par lasīšanu, viņiem ir grūtības piespieties veikt darbu, lai uzlabotu lasīšanas iemaņas, nespēj koncentrēt uzmanību. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem grūtības sagādā atsevišķu skaņu sintēze zilbēs un zilbju apvienošanā vārdos (15, 264.lpp.), grūti pāriet no lasīšanas balsī uz kluso lasīšanu. Sākumā bērni lasa ļoti lēni vai pārāk steidzas, neievēro pieturas zīmes, bieži kļūdās, pārsakās, izlaiž burtus. Tas viss vecina bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem nespēju uztver izlasīto tekstu kopumā, neveido izpratni par to. Grūtību pamatā ir zema bērnu domāšanas un runas attīstības līmenis. Tāpēc ļoti svarīgi iemācīt bērniem ne tikai lasīt, bet arī saprast teksta saturu, veidot iegaumēšanas un atstāstīšanas prasmes. Lai veiktu korekcijas darbu, svarīgi lasīšanai izvēlēties tekstu, kas atbilst konkrētā bērna uztveres spējām. Tātad, kā rakstījis J.A.Komenskis, „bērnu prāts un valoda jāattīsta, izmantojot galvenokārt to, kas viņiem piemērots” (7, 152.lpp.).

Nopietnas grūtības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem sagādā rakstības apguve. Tā ir grūtāk apgūstama par mutvārdu runu. Rakstot jāveic ļoti sarežģītas intelektuālās darbības:

- jāveic vārdu fonemātiskā analīze,
- jāsaklausā atbilstošās skaņas,
- jāsaprot, kā rakstāmi burti,
- jāraksta burti noteikta secībā (4, 82.lpp.).

Ļ.Vigotskis ir atzinis, ka rakstu runa ir īpaša runas funkcija, kas pēc uzbūves un funkcionēšanas veida no mutvārdu runas atšķiras ne mazāk kā iekšējā runa atšķiras no ārējās runas, un kaut vai minimālai rakstu runas attīstībai ir nepieciešama augstas pakāpes abstrakcija (25, 242.lpp.).

Izteiktas rakstu runas grūtības ir skolēniem, kuriem ir fonemātiskās dzirdes traucējumi, jo viņi vārdā neizdala visas skaņas. Rakstības apguvi ietekmē arī telpiskās uztveres traucējumi, tāpēc bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ilgi jauc burtus un ciparus, kuriem līdzīga rakstība, bet dažāds izvietojums – p, b, n, u, 9, 6, 3, 8 (15, 266.lpp.). Kā atzīst Z.Anspoka, grūtības sagādā ne tikai tas, ka, apgūstot rakstu runu, nākas izmantot abstrakto runu – nevis vārdus, bet arī priekšstatus, kas saistās ar šiem vārdiem. Skolēnam grūtības var sagādāt arī tas, ka rakstu runas laikā jābūt attīstītai rokas sīkajai muskulatūrai (1, 317.lpp.).

Ja bērnam ir valodas attīstības traucējumi, viņam būs grūtības, kas var rasties, gan nepareizi saklausot vārdus, gan nesaprotot to nozīmi, gan visā sazināšanās procesā.

Valodas traucējumi var būt viegli vai smagi, un tie saistīti ar mutvārdu runu, lasīšanu un rakstīšanu. To novēršanā liela nozīme ir dzimtās valodas stundām un logopēdiskām nodarbībām (4, 80.lpp.). Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vislielākās grūtības sagādā nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere un valodas sistēmas nepietiekama attīstība. Šīs nepilnības valodas attīstības procesā rada noturīgus mācīšanās traucējumus, kurus bez logopēda palīdzības novērst nevar. Nepietiekamais valodas attīstības līmenis ietekmē visus bērna attīstības gaitas komponentus. Tiek ietekmēta atmiņa, uzmanība, nav pareiza kustību koordinācija, lēns darba temps, zemas darba spējas.

2. DARBS AR GRĀMATU „VALODAS LABIRINTI. LATVIEŠU VALODA 5.KLASEI”

Sauciet mani kā saukdami,

Dīvainīti nesauciet:

Man bij` rokas, man bij` kājas,

Padomiņa vien nebija.

(32)

Autore strādājot speciālajā skolā un speciālās izglītības klasē vispārējās izglītības skolā, ir novērojusi, ka piedāvātās mācību grāmatas latviešu valodā ir novecojušas, uzdevumi vienveidīgi, attēli interesi nesaistoši. Ar šādu materiālu ir grūti veicināt skolēnu aktivitāti darboties, radīt interesi apgūt latviešu valodu, nostiprināt prasmes, bet kā uzskatīja J.A.Komenskis „jārūpējas par to, lai grāmatās viss būtu piemērots bērnu prātam, kuram ir iedzimta tieksme pievērsties patīkamajam, jautrajam, rotaļīgajam, nevis nopietnajam un bargajam”(7, 193.lpp.).

Tāpēc, balstoties uz personisko pieredzi, kā arī uz iepriekšminētajām teorētiskām atziņām par skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem izziņas interešu aktivitātes veidošanos, tādējādi nodrošinot pamatzināšanu apguvi, tika uzsākts darbs pie grāmatu kopkolekta izstrādes “Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Komplekts sastāvēs no trīs grāmatām: mācību grāmata, darba burtnīca, skolotāja grāmata. Uz doto brīdi notiek darbs pie mācību grāmatas izstrādes. Grāmata „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” paredzēta skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem (A un B līmenis), kurā teorijas izklāsts un vingrinājuma saturs atbilst speciālās izglītības programmas prasībām. Šajā mācību līdzeklī piedāvātā valodas mācība nodrošina latviešu valodas kā integrēta mācību kursa apguvi skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Materiāls veidots, ievērojot minēto skolēnu spējas, individuālās attīstības īpatnības un veselības stāvokli. Grāmatā piedāvātie vingrinājumi, to saturs, jautājumi, ilustrācijas piemēroti skolēnu izziņas darbības aktivizēšanai un veicina latviešu valodas pamatzināšanu apguvi. Vingrinājumi paredzēti arī skolēnu individuālā darba aktivizēšanai, apgūto zināšanu pašpārbaudei.

Grāmata „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” paredzēta darbam speciālajās skolās, speciālās izglītības klasēs vispārējās izglītības skolā, kā arī skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, kuri integrēti vispārējās izglītības klasēs. 2007./2008. mācību gadā vispārējās izglītības skolās bija integrēti 652 skolēni ar speciālām vajadzībām (34). Tāpēc īpaši aktuāls ir jautājums par atbilstošas mācību literatūras izstrādi un ieviešanu mācību grāmatu aprītē.

Grāmata „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir veidota uz analogas grāmatas bāzes – „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” vispārējās izglītības skolu skolēniem. Tāpēc speciālajā mācību grāmatā ir saglabāts vizuālais noformējums un simbolika (sk. 3.pielikumu), kas sekmē ne tikai integrācijas procesa ieviešanu Latvijas skolās, bet arī dos iespēju speciālo skolu skolēniem mācību procesā izmantot jaunas un krāsainas, mūsdienu prasībām atbilstošas grāmatas.

Strādājot ar skolēniem, kuri apgūst speciālās izglītības programmu, skolotājs iepazīst katru skolēnu, viņa prasmes, iemaņas, zināšanas, priekšstatu amplitūdu. Tas palīdz izzināt personības īpatnības, darbības mērķtiecību, galveno psihisko procesu norisi, kā arī, ar kādām metodēm strādāt konkrētā gadījumā, kādas darba formas izvēlēties, lai maksimāli sasniegtu izvirzītos stundas mērķus un sniegtu skolēniem speciālas pamatzglītības programmā paredzētās zināšanas, prasmes un iemaņas.

Skolotājam mācību stundā jānodrošina:

- pedagoģiskā palīdzība;

- mērķtiecīgums, kompleksums;
- saprotamība un zinātniskums;
- grūtības pakāpe (diferencēta un individuāla pieceja);
- sistemātiskums un secīgums;
- uzskatāmība;
- zināšanu noturīgums, pamatīgums;
- pozitīvs mācību emocionālais fons;
- starppriekšmetu saikne;
- apzinīgums un aktivitāte;
- balstīšanās uz praktisko pieredzi, saistība ar praktisko ievirzi;
- skolēnu darbības korekts novērtējums (veiksmju akcentēšana) un skolēnu virzīšana uz paškontroli (6, 71.lpp.).

Latviešu valodas kurss ir praktisks un integrēts mācību kurss. Tāpēc grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” ietverti tādi valodas vingrinājumi, kuri aptver sekojošas darbības:

- runas attīstīšana,
- lasītmācīšana,
- literāru tekstu atstāstīšana un vienkārša analīzi.

Lai veicinātu skolēnu prasmju, zināšanu nostiprināšanu un aktivizētu izziņas darbību, grāmatā ir iekļauti arī radoši un interesi saistoši papildvingrinājumi (mīklas, krustvārdu mīklas, labirinti, vārdu šifrēšana u.c.).

Grāmatā vingrinājumi sakārtoti, ievērojot:

- sarežģītības pakāpi;
- darba apjomu (vingrinājumu daudzums vienā mācību stundā);
- atbilstību dabā notiekošajām galvenajām norisēm, piemēram, ja dabā vērojams rudens, tad arī gramatiskie vingrinājumi saistīti ar šo tēmu.

Strādājot ar mācību materiālu, tiek ievērota lappušu secība, jo plānotais darbs (vienā stundā – viens grāmatas atvērums) atbilst speciālās pamatizglītības programmas prasībām un saglabā savstarpējo saikni starp vingrinājumiem.

2.1. Valodas vingrinājumu nozīme

Izmācīju lāci diet,

Vilka bērnu stabulēt;

Sava bērna nevarēju

Darbiņā izmācīt.

(32)

Valodas prasme raksturo topošo personību, intelekta līmeni, viņa aktivitāti un patstāvību sadzīvē. Grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skoleniem ar garīgās attīstības traucējumiem izstrādātie valodas vingrinājumi:

- māca pareizi, secīgi un mērķtiecīgi izteikt domas;
- veicina vārdu krājuma paplašināšanu un vienkāršu teikumu veidošanu, kas balstās uz elementāru gramatisko likumu apguvi;
- rosina skolēnu iztēli, izdomu, radošo domāšanu un darbību;
- attīsta personību kopumā.

Rezultātā tiek veidotas izziņas intereses. Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem mācās un aktīvi iekļaujas sarunu veidošanas, lasīšanas un rakstīšanas procesā tad, ja ir interesants, saistošs mācību materiāls, kā arī, ja ir pedagoģisks atbalsts. Tādējādi mācīšanās kļūst par interesantu un patīkamu nodarbošanos, kas veicina izziņas interešu aktivizēšanos.

Būtiska īpatnība skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir ļoti nepilnīga runas un gramatiskā struktūra. Valodas gramatiskās struktūras apguvi apgrūtina intelekta traucējumi. Tāpēc īpaša uzmanība tiek pievērsta šiem jautājumiem – skolēnos nostiprina gramatikas likumu apguvi jaunās situācijās, dotajos vingrinājumos praktiski pielieto iegūtās zināšanas. Gramatiskie vingrinājumi saistīti ar audzēkņu lasīšanas, rakstīšanas, vispusīgas attīstīšanas iemaņu apguvi. Vingrinājumos skolēniem jāveic salīdzināšana, klasificēšana un vispārināšana. Piemēram:

- dotajā tekstā atrast, pasvītrot un izrakstīt teikumus pēc satura (stāstījuma, jautājuma, izsaukuma teikumi);
- dotajos vārdos ievietot vajadzīgos burtus (patskani, līdzskani vai divskani);
- krustvārdu mīklā (vienkāršots variants) uzrakstīt trūkstošos burtus;
- teikumos atrast un izlabot kļūdas;
- veidot vispārinošos vārdus.

Latviešu valodas stundās, tāpat kā visos citos mācību priekšmetos, skolēns ar garīgās attīstības traucējumiem pēc iespējas vispusīgāk jāsatgavo patstāvīgai dzīvei, akcentējot

dažādas darbības, kuras būs noderīgas sadzīvē. Grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” iekļauti vingrinājumi :

- darbs ar vēstuli,
- iesniegums, paskaidrojums,
- ielūgums,
- apsveikums.

Šie vingrinājumi ļauj skolēnam izprast, kādiem nolūkiem paredzēts viens vai otrs teksts, kādās situācijās tie ir pielietojami, kā arī, kā tos pareizi rakstīt – katra teksta pareizrakstības prasmes sasaistītas ar atbilstošu gramatikas likumu, piemēram, vietniekvārdi Tu un Jūs, skaitļa vārdi. Skolēniem jā mācās arī lietišķo rakstu noformējumu.

Rakstu valodas apgūvē, līdztekus pareizrakstības likumiem, svarīgi ir mācīt un katru stundu akcentēt vienota rakstu režīma ievērošanu:

- burtnīcas noformējums,
- lielo sākumburtu lietojums teikuma sākumā,
- lielo sākumburtu lietojums dzejoļu, tautasdziesmu rindu sākumā,
- rindkopu ievērošana,
- dažādu tekstu noformēšanas noteikumi.

Šo prasmju apgūšanai grāmatā paredzēti vingrinājumi – teksta pārrakstīšana, lielo sākumburtu lietošana teikuma sākumā, apsveikuma noformēšana u.c.

Ļoti svarīgi skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir atmiņas vingrinājumi, tā tiek veicināta atmiņas darbības nepilnības korekcija. Vislabāk skolēni atceras to, ar ko paši darbojas. Ja atmiņas vingrinājumus organizē interesanti, tie kalpo kā interaktīvās pauzes mācību stundā. Patstāvīgi, aktīvi darbojoties, skolēniem var veicināt iegaumēšanu. Iegaumēšanu sekmē tautasdziesma, dzejoļu mācīšanās, stāstījuma veidošana par attēliem. Tautasdziesmu un dzejoļu iegaumēšana ir sevišķi grūts uzdevums, jo skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem nav pietiekamas ritma izjūtas, nespēj ilgstoši koncentrēt uzmanību.

Patstāvīgā darba procesā teorētiskās zināšanas un praktiskā darbošanās ir nepārtrauktā mijiedarbībā. Piemēram, vingrinājumi ar kļūdaini rakstītu tekstu, kurā skolēniem jālabo atrastās kļūdas. Šāds paņēmiens ir efektīvs un interesants tādēļ, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir vieglāk saskatīt citu kļūdas nekā savējās. Tas turpmāk rada interesi arī par savām kļūdām, pārliecību par kļūdu iespējamību.

Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir grūtības izprast zemtekstus, tāpēc grāmatā tiek iekļauti vingrinājumi ar sakāmvārdiem un parunām, lai sekmētu teksta jēgas

uztveri un izpratni. Skolēni mācās, vienu un to pašu domu izteikt ar dažādiem vārdiem, teikumiem. Tas mazina mehāniskās domāšanas ietekmi, sekmē vārdu krājuma paplašināšanu.

Latviešu valodas stundās liela vērtība tiek veltīta aktīvās runas prasmju apguvei, tādēļ, valodas stundās jārada dažādas saziņas situācijas, kurās skolēni apgūst sarunvalodu. Mutvaru runas attīstīšanai paredzēti gan individuāli, gan pāros veicami uzdevumi.

Tā kā sarunvalodas pamatā ir dialogs par dažādām tēmām, grāmatā iekļauti vingrinājumi, kuros skolēniem jāveido sarunas par redzēto, dzirdēto, pardzīvoto, lasīto. Mācību grāmatā piedāvāti arī vingrinājumi, kas veicina monologa iemaņas. Skolēniem mācību procesā paredzēti daudzveidīgi stāstījumi par attēliem, redzēto, dzirdēto, tekstu atstāstīšana, bet, lai stāstījums būtu pārdomāts, secīgs un lai skolēniem aktivizētu izziņas procesus, skolotājs akcentē vairākus uzdevuma veikšanas nosacījumus:

- izdomāt situāciju par doto tēmu,
- pirms pateikt skaļi to citiem, vispirms pastāstīt sev,
- teikumus veidot īsākus, bet gramatiski pareizus,
- izmantot stāstījumā vairāk vārdu ar līdzīgu nozīmi – sinonīmus.

Veicinot izziņas aktivitāti ar valodas vingrinājumiem, jānoskaidro, kā izprasti vingrinājuma noteikumi. Darbu sākot, skolotājs sniedz konkrētas, īsas instrukcijas, liekot skolēniem patstāvīgi izlasīt vingrinājuma norādījumus. Noskaidrot, kā tie ir izprasti. Svarīgi paskaidrot nesaprotamos vārdus, jēdzienus, ir jārada par tiem konkrēts priekšstats.

Katram skolēnam ir sava spēju un varēšanas robeža. Ja vingrinājums nav par grūtu, atbilst spējām, tad rodas interese un vēlme darboties turpmāk, iesaistīties dažādās aktivitātēs.

Valodas vingrinājumu mērķtiecīga izpildīšana latviešu valodas stundās skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem balstās galvenokārt uz viņu individuālajām īpatnībām, pieredzes, attieksmes un praktiskās darbošanās spējām. Grāmatā piedāvātie vingrinājumi ir izkārtoti tā, lai pēc to izpildes gaitas varētu noteikt sekojošus faktoros:

- skolēnu patstāvība darba gaitā,
- vingrinājumu norādījumu izpratne,
- uzmanības koncentrēšana un noturība,
- iztēle un izdoma (zīmējumi, kreativitātes komponenti),
- darba mērķtiecīgums, ieinteresētība un kvalitāte,
- apgūto zināšanu reproducēšanas līmenis,
- emocionālās izpausmes.

Valodas vingrinājumi ir nozīmīgi, ja to veikšanas nosacījumi skolēnam ar garīgās attīstības traucējumiem ir saprotami, ja tie veicina izziņas interesi, kā arī tie veic valodas un runas korekciju.

2.2. Izziņas interešu aktivizēšanas paņēmieni

*Sak, saulīte, vējiņam –
Netraukt ziedu ūdenī;
Sak, Dieviņ, labajiem –
Nemīt vāja kajiņām.*
(32)

Pedagoģiskais process ietver sevī galvenās pedagoģiskās funkcijas – mācības, audzināšanas un korekcijas funkcijas.

Ja mācību process tiek organizēts kā vienots mācību saturs, balstoties uz vispārpieņemtām mācību metodēm, ievērojot skolēnu individuālo spēju un attīstības līmeni, zināšanu diagnostikas un izvērtējuma kritēriju viendabīgumu, tad mācīšanās darbs ir individuāls un vērsts uz konkrētas personības attīstību kopumā (3, 4.lpp.).

V.Zelmenis metodi definē kā “skolotāja un skolēnu didaktiskās sadarbības paņēmieni sistēmu, skolēnu zināšanu, prasmju veidošanas un izziņas spēju attīstīšanai” (22, 39.lpp.).

Metožu izvēli nosaka galvenokārt mācību mērķis, uzdevumi un saturs. Jāņem vērā arī tādi faktori kā: mācību motivācijas līmenis, skolēnu iepriekšējās zināšanas, mācību prasmes, skolēnu aktivitātes līmenis, intereses, vajadzības, mācāmā priekšmeta specifika, mācību stundā realizējamie vingrinājumi. Izvēli nosaka arī skolotāja pārliecība par vienas vai otras metodes efektivitāti. Metodēm jāveicina skolēnos prieks par mācību procesu un jāsniedz iespēja skolēnu izaugsmei.

Mācību metodēm jāsekmē skolēnu praktisko darbošanos pamatzināšanu apgūvē, nostiprināšanā un kontrolē, kā arī jāveicina skolēnu savstarpējā komunikācija un sadarbība ar skolotāju.

Nozīmīgas ir tās metodes, kas veido skolēnu intereses, nodrošina patstāvīgās izziņas darbības, pozitīvu attieksmi pret mācībām, darbu un aktivitāti. Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem nespēj ilgstoši pievērst uzmanību vienam darbības veidam. Ievērojot skolēnu izziņas darbību, kas saistās ar mācību vielas uztveršanu, iegaumēšanu, reproducēšanu un produktīvu darbību, izšķir dažādas metodes:

- verbālās metodes (stāstījums, pārrunas, mutvārdu vingrinājumi, dialogs, monologs, izklāsts),

- uzskatāmās metodes (ilustrācijas, demonstrējumi),
- darbs ar burtnīcu (lasīšana, rakstveida vingrinājumi),
- praktiskās metodes (vingrinājumi, novērojumi, praktiskie darbi),
- patstāvīgā darba metodes;
- reproduktīvā metode (6, 127.lpp.).

Organizējot latviešu valodas stundas, tiek izmantotas tādas metodes un līdzekļi, ar kuriem iespējams sasniegt vēlamos rezultātus. Ievērojot mācīšanas posmus, metodes ir grupētas:

- jaunu zināšanu sniegšanas metodes (paskaidrojums, pārruna, novērojumi, ekskursijas, darbs ar grāmatu, atšķirīgu un līdzīgu jēdzienu salīdzināšana, patstāvīgais darbs);
- zināšanu nostiprināšanas metodes (pārrunas, patstāvīgie darbi, darbs ar grāmatu, vingrināšanās, didaktiskās spēles, projektu metodes u.c.);
- atkārtošanas metodes (vingrinājumu izpilde, jautājumi un atbildes, rakstu darbi, mācītā materiāla reproducēšana);
- kontroles metodes (kontroldarbi, jautājumi un atbildes, pārbaudes darbi – iepriekšējie, kārtējie, rezumējošie, u.c.) (6, 128.lpp.).

Skolēnu izziņas interešu aktivizēšanai izmantojama jautājumu un atbilžu metode, tādejādi, panākot visu skolēnu iesaistīšanos aktīvā darbībā (frontāla jautājumu – atbilžu metode). Ir ļoti svarīgi audzēkņus ieinteresēt mērķtiecīgi izpildīt konkrēto uzdevumu, lai rastos gandarījums par paveikto un motivētu darboties turpmāk.

Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem zināšanu noturība balstās izmantojot konkrētu jautājumu nepārtrauktas atkārtošanas principu. Reproductīvā metode nozīmīga zināšanu, prasmju un iemaņu nostiprināšanā, jo tā cieši saistīta ar skolēnu valodu, domāšanu, dažādu sajūtu iesaistīšanu. Reproducēšanas metodes speciālajā pedagogijā bieži ir saistīta ar vārdiskajām metodēm – atstāstīšanu, lasīšanu, rakstveida uzdevumiem, izklāstu, pārrunām, jo ar to palīdzību mēs vairāk varam iegūt informāciju par to, vai skolēns pareizi reproducē konkrēto materialu (6, 127.lpp.).

Audzēkņu darbības rezultātu analīzi ieteicams apvienot ar novērošanas un pārrunu metodēm, jo šādi var izvērtēt skolēnu patstāvības, ieinteresētības pakāpi. Sevišķi nozīmīgi

iesaistīt arī pašus audzēkņus darbības rezultātu analīzē, jo tas atklāj viņu pašvērtējuma, pašanalīzes un paškritikas līmeni.

3. GRĀMATAS „VALODAS LABIRINTI. LATVIEŠU VALODA 5.KLASEI” PRAKTISKĀ PIELIETOJUMA IZVĒRTĒJUMS

*Vai tā arī Laima bija,
Kas bērnam mūžu lēma? –
Slikta maize, rupja drēbe,
Galvā maz padomiņa.*

(32)

Grāmatas praktiskā pielietojuma uzdevums ir pārbaudīt un izvērtēt kā valodas vingrinājumi skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem sekmē izziņas procesu aktivitāti un valodas attīstību. Pētījumā ir izmantots autores izsrdātātais grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” darba materiāls. Praktiskā pielietojuma darbs veikts Slokas speciālajā internātpamatskolā un Vaivaru pamatskolas speciālās izglītības klasē. Pētījumā

iesaistīti 20 skolēni, vecumā no 11 līdz 13 gadiem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem A un B līmenī.

Praktiskajā darba gaitā tika pārbaudīts abu grupu skolēnu izziņas interešu līmenis jaunu zināšanu, iemaņu, prasmju apgūšanā un iepriekšējās pieredzes nostiprināšanā. Īpaša uzmanība tika veltīta tam, kā skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem pieņem palīdzību, kā veic uzdevumus pēc parauga, kādas ir patstāvīgā darba iemaņas.

Rezultātu salīdzināšanai izmēģinājuma gaitā ir izmantota novērošana stundās, jautājumu un atbilžu metode, mutvārdu, rakstveida vingrinājumi un rezultātu analīze.

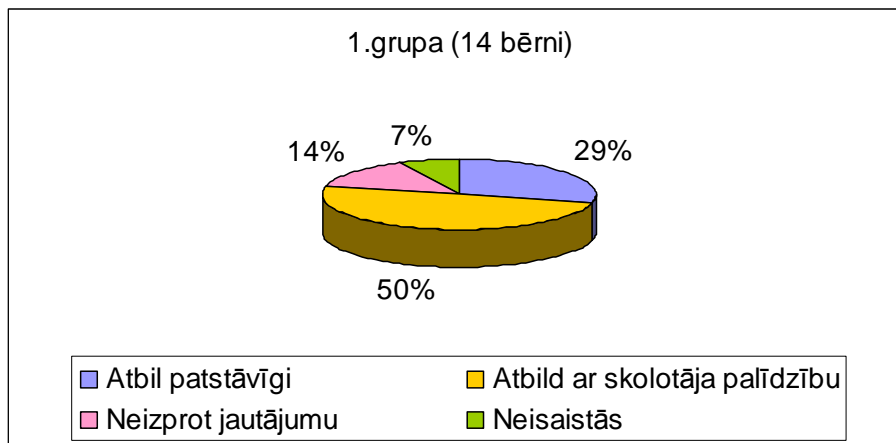
Uzsākot darbu eksperimentālajās grupās, skolēni tiek iepazīstināti ar stundas darba mērķi un uzdevumiem. Mācību stundu iesāk ar atmiņu veicinošiem – ātrajiem jautājumiem (iepriekšējās stundās iegūtās zināšanas, prasmes un iemaņas), jo jaunās zināšanas var apgūt tikai uz jau zināmuo pieredzi. Tāpat ar jautājumu palīdzību un iesaistīšanu aktīvā dialogā skolēni tiek rosināti domāt. Novērojot abās grupās mācību procesu latviešu valodas stundās, ir noskaidrots, kā ātro jautājumu un atbilžu paņēmieni stundas sākumā, nostiprinot iepriekš apgūtās zināšanas un sagatavojot skolēnus stundas tēmas apgūšanai, atspoguļo bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izziņas procesu aktivitāti. Abās grupās novērotas līdzīgas tendences, kas pierāda – bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izpausmes mācību procesā ir līdzīgas neatkarīgi no izglītības iegūšanas vietas (3.1.tabula).

3.1.tabula

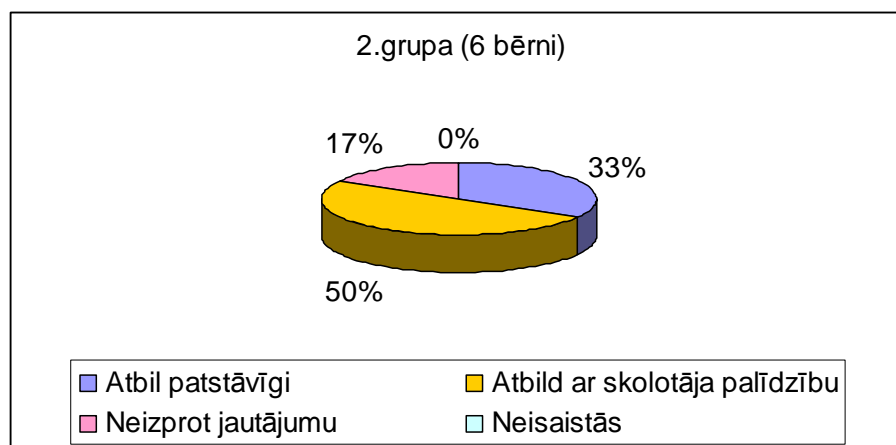
Atbildes uz jautājumiem

Darbības <i>jautājumi</i> - <i>atbildes</i> kvalitatīvie rādītāji	1.grupa (14bērni)	2.grupa (6 bērni)
Atbil patstāvīgi	4	2
Atbild ar skolotāja palīdzību	7	3
Neizprot jautājumu	2	1
Neisaistās	1	0

Izziņas aktivitāte ātro jautājumu un atbilžu metodes pielietojuma laikā uzskatāmi un salīdzinoši atspoguļota diagrammās (3.1., 3.2. attēls).

3.1.attēls. 1.grupas atbildes uz jautājumiem

3.2.attēls. 2.grupas atbildes uz jautājumiem

Grupu novērošanas rezultātā secināts, ka bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem uztveres īpatnības traucē vairākumam skolēnu patstāvīgi, bez skolotāja palīdzības un iepriekšējas sagatvošanās, sniegt atbildes uz vienkāršiem jautājumiem. Daļa skolēnu (3 skolēni) neizprot jautājuma būtību, kas pamatojams ar skolēnu nepietiekamo vārdu krājumu, kā rezultātā – grūtības izteikties, saprast otra cilvēka runu. Daļa skolēnu (6 skolēni) no abām grupām uz skolotāja jautājumiem atbildes sniedza patstāvīgi un pareizi. Šiem skolēniem tika novērota augsta aktivitāte – cēla roku, izrādīja vēlmi atbildēt. Turpretī, pārējie skolēni (11 skolēni), kuriem aktivitātes līmenis bija vidējs vai zems, atbildot kļūdījās vai neatbildēja vispār. Turpmākā darba procesā, pielieto ilustratīvi izskaidrojošu metodi, pārrunas, uzdod jautājumus: kādēļ, kāpēc, kā tu domā un tml. Rezultātā skolēnus rosina koncentrēties, domāt un patstāvīgi uzdot jautājumus un atbildēt. Tātad, autore secina, ka darbības efektivitātes rādītājs ir aktivitāte, vēlēšanās iesaistīties procesā, interese par mācāmo vielu.

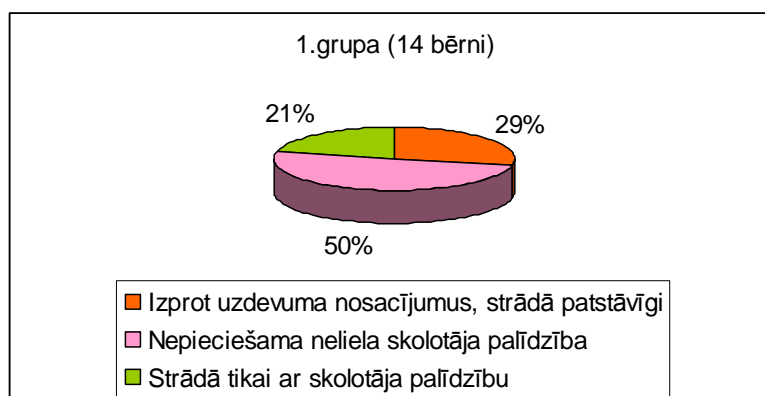
Praktiskajā darbā izmantoti grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” darba materiāli, lai noskaidrotu, kā skolēni izprot vingrinājumu nosacījumus, vai tie ir skaidri formulēti. Skolēniem saprotami izklāstīti vingrinājumu nosacījumi sekmē viņu patstāvīgā darba iemaņas, veicina uzmanības koncentrēšanu, rada gandarījumu par veicamo darbu, kas, savukārt, vairo skolēnu ticību saviem spēkiem un spējām veikt sarežģītākus uzdevumus. Lai noskaidrotu grāmatā iekļauto vingrinājumu nosacījumu atbilstību skolēnu vecuma un attīstības īpatnībām, abu grupu skolēni patstāvīgi veica vairākus uzdevumus no augstāk minētās grāmatas darba materiāla. Novērojot skolēnu darbības raksturu, tiek noskaidrots, kā viņi izprot vingrinājumu norādījumus un patstāvību darba gaitā (3.2.tabula).

3.2.tabula

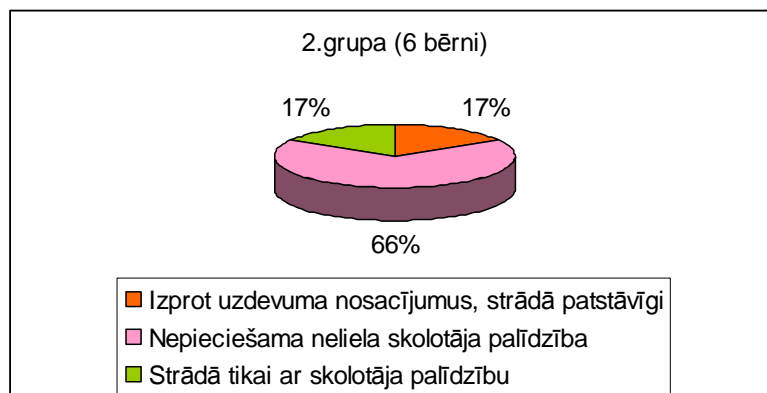
Vingrinājumu izpildes nosacījumu izpratne

Darbības <i>izprot vingrinājuma nosacījumus</i> kvalitatīvie rādītāji	1.grupa (14 bērni)	2.grupa (6 bērni)
Izprot uzdevuma nosacījumus, strādā patstāvīgi	4	1
Nepieciešama neliela skolotāja palīdzība	7	4
Strādā tikai ar skolotāja palīdzību	3	1

Skolēnu izpratne par vingrinājumu nosacījumiem procentuāli atspoguļotas salīdzinošās diagrammās (3.3.,3.4.attēls).

3.3.attēls. 1.grupas vingrinājumu nosacījumu izpratne

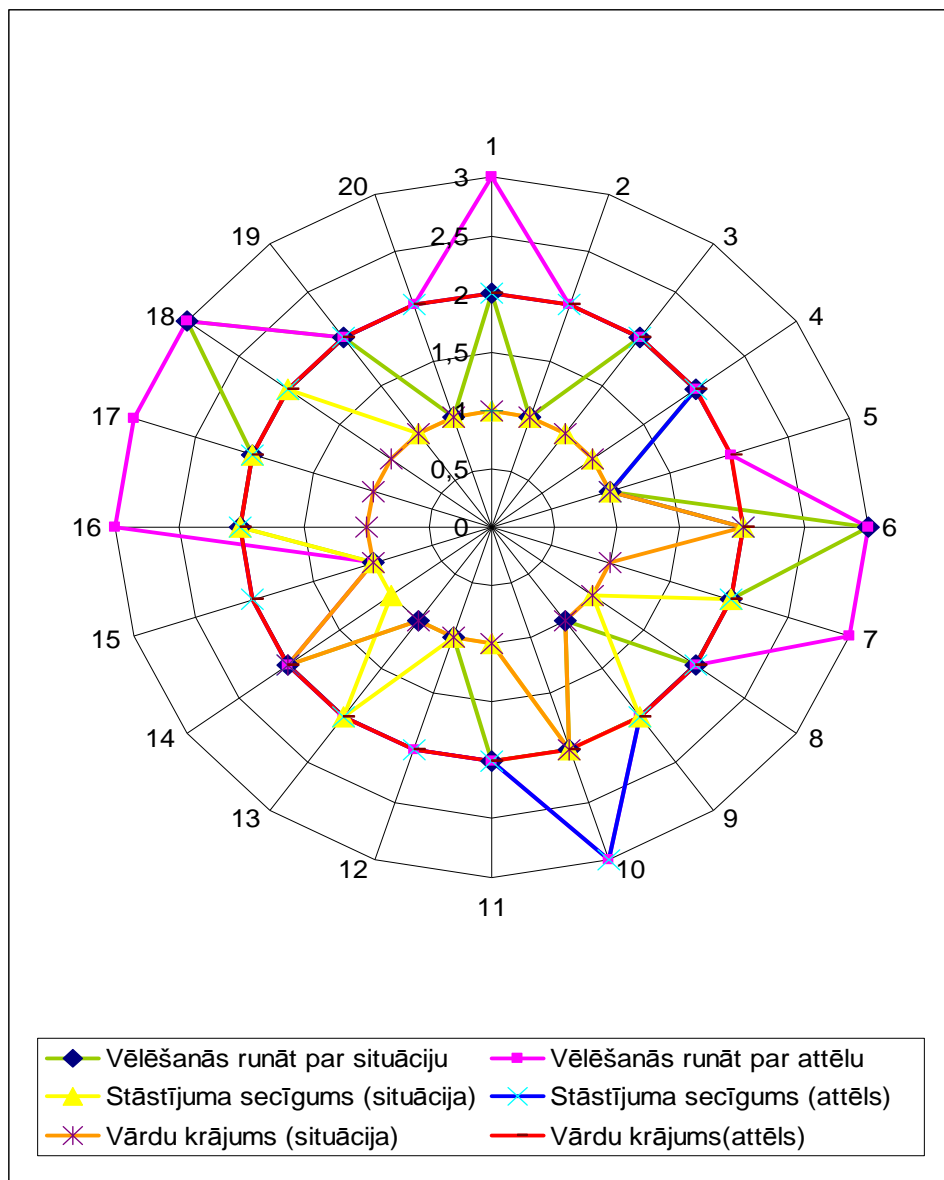
3.4. attēls. 2.grupas vingrinājumu nosacījumu izpratne

Iegūtie rezultāti parāda, ka lielākā daļa skolēnu (11skolēni) izprot uzdevuma nosacījumus daļēji, viņiem nepieciešama neliela skolotāja palīdzība. Novērojumi liecina, ka šī palīdzība nepieciešama, jo skolēni vairākumā gadījumu novirzās no uzdevuma, nepievērš uzmanību visiem uzdevuma nosacījumiem, aizmirst par tiem. Bet, kad skolotājs atgādina, spēj turpināt uzdevumu. Skolēnu skaits, kuri spēj strādāt tikai ar skolotāja palīdzību, abās grupās procentuāli ir līdzīgs (17% un 21%), kas norāda uz tendenci likumsakarību. Vērojot šo skolēnu darbības aktivitāti, tika secināts, ka vienam skolēnam grūtības vingrinājumu nosacījumu izpratnē sagādā ļoti lēnais lasīšanas temps, līdz ar to viņam problemātiski izprast izlasītos nosacījumus. Viens bērns novērots ar uzvedības traucējumiem, kas liedz viņam uztvert uzdevuma nosacījumus un tos izpildīt. Darba temps šim bērnam augsts, bet neproduktīvs, jo visi uzdevumi veikti haotiski, neviens nav pabeigts līdz galam. Pārējiem skolēniem, kuri strādā tikai ar skolotāja palīdzību (4 skolēni), bija nepieciešams pastāvīgs skolotāja pamudinājums un uzmanība, lai rastu apstiprinājumu tam, ka strāda pareizi, pastiprināti gaidīja uzslavas, uzmundrinājumus. Labvēlīgais un uzmundrinošais skolotāja runas stils veicina labvēlīgu atmosfēru klasē, dod parliedzību skolēniem par savam spējām un nebaidīties par kļūdām, kā arī mudina skolēnus lūgt palīdzību, kas ir viena no bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem socializācijas pamatprasmēm.

Mācību procesa laikā tika vērotas skolēnu prasmes veidot brīvu stāstījumu par kādu noteiktu tēmu un stāstījumu par attēlu (3.5.attēls). Monoloģiskās runas kvalitatīvie rādītāji:

- vēlēšanās runāt,
- stāstījuma secīgums,
- vārdu krājums,

- valodas izteiksmīgums .

3.5.attēls. Monoloģiskā runa

Monoloģiskā runa tiek vērtēta vērtējuma skalā no 1 līdz 3, kur:

1 – skolēns patstāvīgi neveido stāstījumu, runā frāzēs, stāstījums nav secīgs, nepietiekams vārdu krājums;

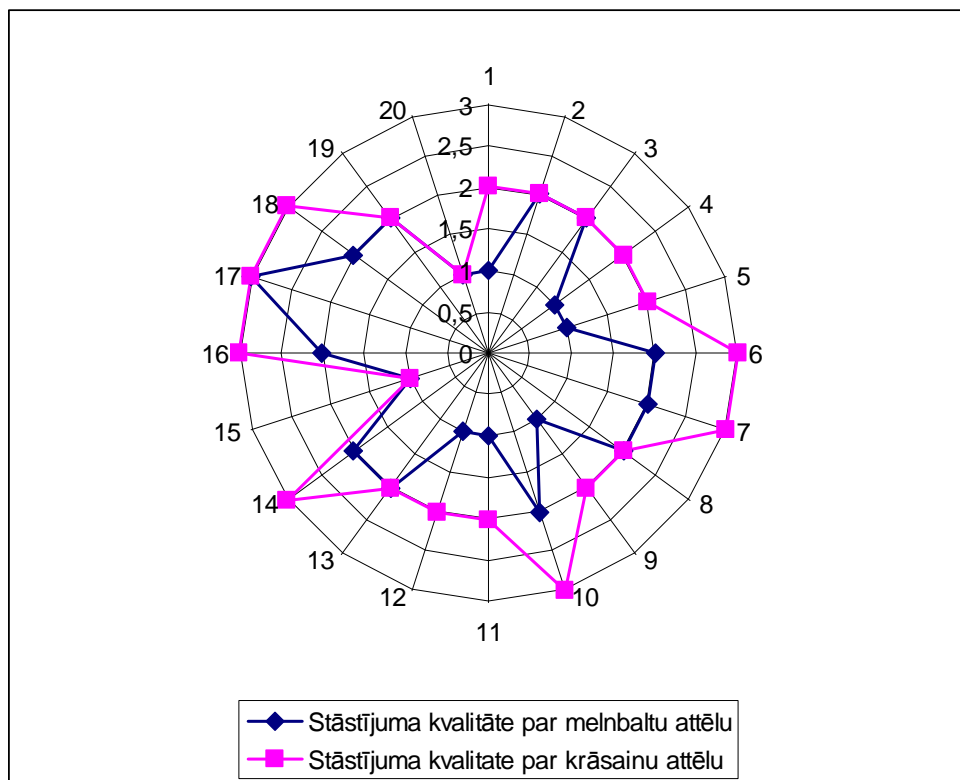
2 – skolēns stāstījumu veido ar nelielu skolotāja palīdzību, stāstījumā izmanto vienkāršus teikumus;

3 – skolēns veido stāstījumu patstāvīgi, vārdu krājums pietiekams, runā izmanto īpašības vārdus, stāstījums secīgs.

Attēls atspoguļo divu stāstījumu veidu – stāstījums par situāciju un par attēlu – ietekmi uz skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem valodas kvalitāti. Novērots, ka sākotnējā vēlme runāt par attēlu ir augstāka nekā izteikties par brīvo tēmu. Tas saistīts ar skolēnu priekšstatiem par apkārtējo vidi un tajā notiekošiem procesiem, kā arī ar nepietiekamu iztēli, vārdu krājumu. Skolēns jūtas drošāks un pārliecinātāks par sevi, ja darbošanās saistīta ar viņam saprotamiem un bez grūtībām realizējamiem uzdevumiem, piemēram, stāstījuma veidošana par attēlu. Attēla priekšrocība ir tā, ka skolēnam ir jāveido stāstījums par redzamo. Tas sekmē stāstījuma secības ievērošanu, paplašina vārdu krājumu, mudina stāstījumā izmantot īpašības vārdus (zilās debesis, zaļā zāle, sarkana kleita utt.). Katra vienkāršāka darbība sagatavo skolēnus veikt grūtākus uzdevumus. Šis apgalvojums atbilst arī monoloģiskās runas apgūšanai – sākumā skolēni apgūst prasmes stāstīt par attēlu, ievērojot stāstījuma secību, izmantojot plašāku vārdu krājumu, tad iegūtās prasmes reproducē, veidojot brīvo stāstījumu par redzēto, dzirdēto, justo. Labāki stāstījuma kvalitātes rezultāti novēroti, veidojot stāstījumu par krāsainu attēlu (3.6.attēls). Par kvalitātes kritērijiem izvēlēti:

- vārdu krājums – īpašības vārdu, prievārdus, darbības vārdu lietojums,
- vārdu krājuma kvalitāte – atbilstošu īpašības vārdu lietošana, atsevišķu vārdu iederība stāstījuma kontekstā, priedēkļu atbilstība, darbības vārdu saskaņošana laikos utt.,
- teikumu konstrukcija – runā frāzēs, vienkāršos teikumos, vārdu kārtība teikumā.

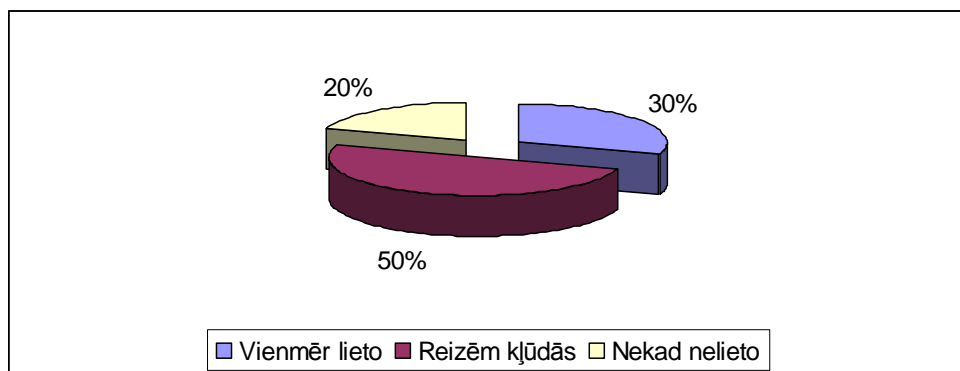
Pētījumā secināts, ka krāsains attēls mudina skolēnu runā izmantot vairāk īpašības vārdu, teikumu uzbūve paplašinās, skolēni attēlā saskata vairāk detaļu nekā melnbaltā attēlā, kā arī skolēnu interese un motivācija stāstīt par krāsaino attēlu ir augstāka nekā par melnbaltu attēlu. Autore secina, ka, lai veidotu skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem sākotnējās monoloģiskās runas prasmes, efektīvāk ir izmantot krāsainus, skolēnu uztverei un priekšstatiem atbilstošus attēlus.

3.6.attēls. Stāstījums par attēlu

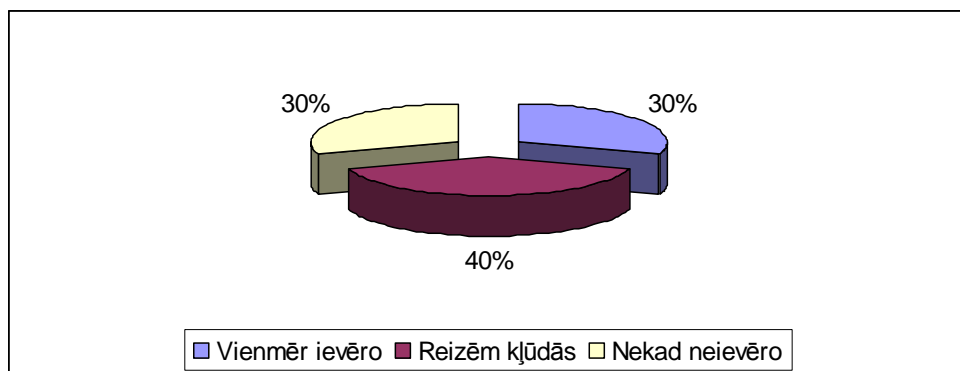
Monoloģiskā runa ir pamatā dialogu veidošanai. Grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” paredzēti vingrinājumi, kuri veicina prasmes veidot dialogu par noteiktu tēmu. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem sarunas valodas līmenis ir nepietiekams, tāpēc šiem skolēniem jā māca sarunāties: uzdot jautājumus, nepārtraukt otru runātāju, veidot loģisku, secīgu stāstījumu. Pāros vai grupās veicamie uzdevumi palīdz apgūt saziņas prasmes, māku klausīties, koncentrēt uzmanību. Savstarpēji sadarbojoties, skolēni mācās uzstāties, prezentēt savu uzdevumu. Praktiskajā darbā tika novērots, ka dialogu veidošana, ja to organizē kā didaktisko spēli vai savstarpēju sacensību, veicina skolēnu interesi par veicamo uzdevumu, sacensību gars mudina viņus izvēlēties interesantus sižetus un veidus, kā prezentēt dialogus. Liela nozīme, secina autore, ir skolotāja skaidrojumam par veicamo uzdevumu un uzskatāmam piemēram, un, ja skolotājs palīdz pāriem sadalīt lomas, tas ļauj uzdevumam atvēlēto laiku izmantot lietderīgi.

Grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” darba materiālā iekļauti vingrinājumi, kas koriģē redzes atmiņas darbību, veicina uzmanību, uzlabo koordināciju – teksta norakstīšana, ar un bez papilduzdevumiem (3.7., 3.8., 3.9., 3.10.attēls).

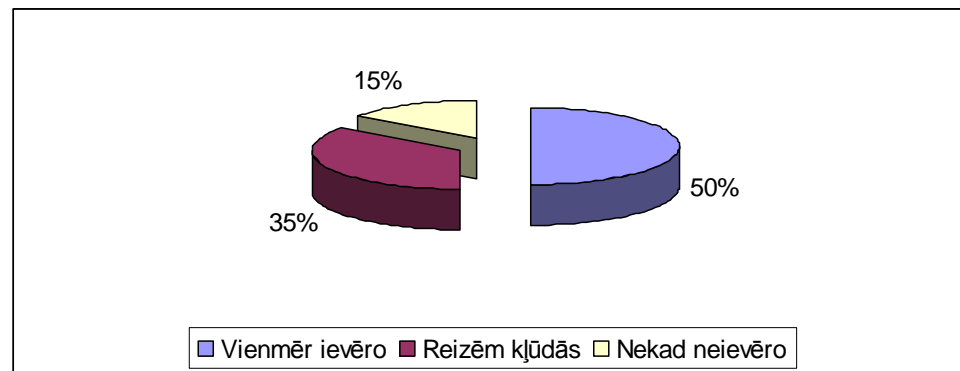
3.7.attēls. Lielā sākumburta lietošana teikuma sākumā

Iespiesta teksta norakstā no grāmatas lielāka daļa skolēnu (70%) pieļauj kļūdas. Tas bieži vien ir saistīts ar nepietiekamu rakstu valodas apguvi – jauc iespiestos un rakstītos burtus. Norakstot pastiprināti darbojas domāšanas procesi, jo skolēnam īsā laika sprīdī jāveic burtu transformēšana – iespiesti burti jāparvērš par rakstītiem.

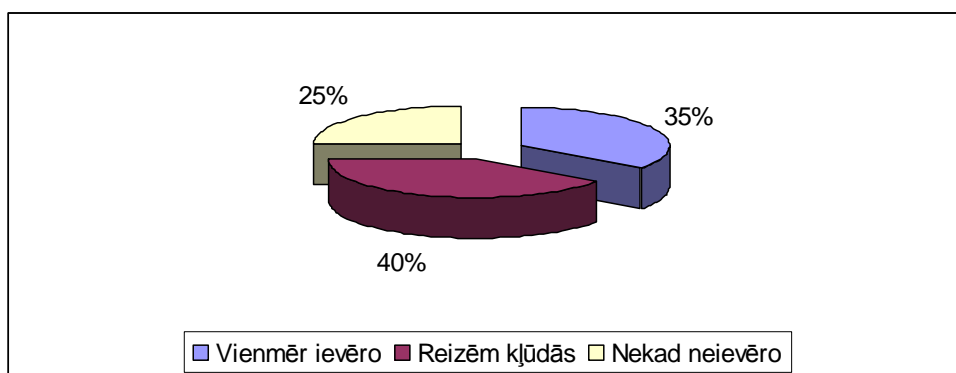
3.8.attēls.Rindkopu ievērošana

Norakstot iespiestu tekstu skolēni bieži kļūdās – neievēro atstarpes starp rindkopām. Konkrētajā gadījumā tie ir 70% skolēnu. Galvenais kļūdišanās iemesls ir skolēnu nepietiekamā izpratne par teksta struktūru un tā pareizrakstības noteikumiem.

3.9.attēls. Pieturzīmju lietošana teikumu beigās

Pieturzīmju lietošanā 5.klases skolēni kļūdās retāk, jo šī darbība jau kļuvusi mehāniska – pieturzīmju lietošanu skolēni mācās tīši vai pastarpināti jau no 1.klases.

3.10.attēls. Atstarpju ievērošana starp iepriekšējo uzdevumu un datumu

Skolēniem, paralēli gramatikas likumiem, jāapgūst vispārpieņemtie rakstu darbu noformēšanas nosacījumi. Tie sekmē skolēna māku organizēt savu darbu, veicina redzes atmiņu un acumēru – ar laiku skolēni neskaita līnijas, bet nosaka attālumu starp uzdevumiem ar acumēra palīdzību. Tāpat vienotais rakstu režīms veicina skolēnu prasmi estētiski noformēt savu darbu.

Analizējot skolēnu rakstu darbus, autore secina, ka pieļautās kļūdas, norakstot tekstu, rodas skolēnu nespējā ilgstoši koncentrēt uzmanību viena veida uzdevumam. Mazāk kļūdu ir pieturzīmju lietošanā teikuma beigās. Tas ir skaidrojams ar šīs prasmes ilggadēju attīstīšanu. Turpretī, atstarpes ievērošanā starp rindkopām vairāk kļūdu, jo termins `rindkopa` ir sarežģīts un visiem nesaprotams. Kļūdu klātbūtne skaidrojama arī ar skolēnu individuālajām rakstura iezīmēm – vēlēšanās būt pirmajam, nevēlēšanās pārliecināties par kļūdu esamību, nekritiska attieksme pret veicamo darbu.

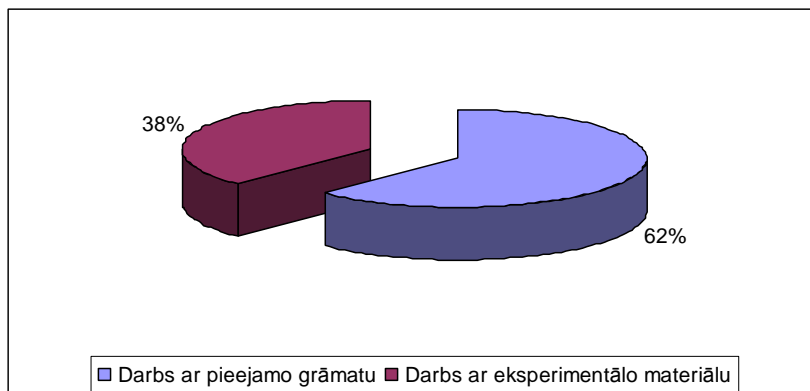
Grāmatas praktiskā pielietojuma viens no uzdevumiem – noskaidrot, kā piedāvātie valodas vingrinājumi maina skolēnu interesi par mācību procesu. Tika novērota skolēnu aktivitāte, strādājot ar pieejamo mācību grāmatu un eksperimentālo materiālu (3.3.tabula).

3.3.tabula

Skolēnu aktivitātes līmenis latviešu valodas stundās

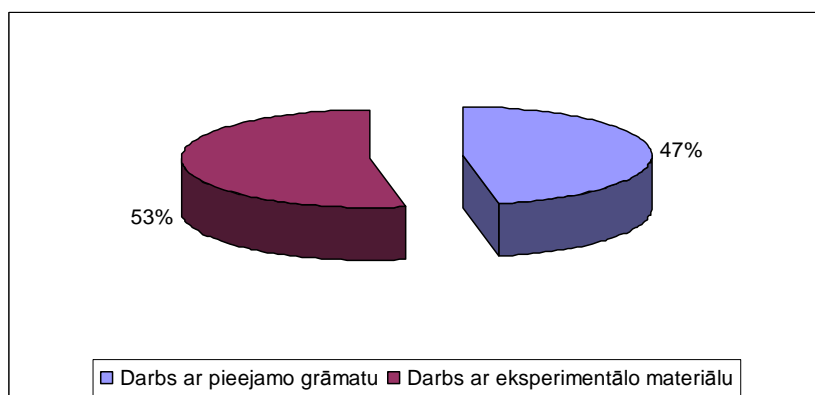
Aktivitātes līmenis	Darbs ar pieejamo grāmatu	Darbs ar eksperimentālo materiālu
Zems	5	3
Vidējs	15	17
Augsts	0	0

Skolēnu aktivitāte mācību procesā, izmantojot atšķirīgas grāmatas, procentuāli atspoguļotas salīdzinošās diagrammās (3.11., 3.12.attēls).

3.11. Skolēnu aktivitātes līmenis latviešu valodas stundās_1

Zems skolēnu aktivitātes līmenis raksturots, kā pasivitāte, inertums, kūtrums, ko nav izdevies mazināt ar uzmundrinājumu, pozitīvu pamudinājumu un citām stimulējošām metodēm, vienaldzība pret notiekošo, nespēja sekot līdz notiekošajam un nevēlēšanās iesaistīties aktivitātēs, intereses trūkums par darba vērtējumu. Pētījums parāda, ka skolēniem, izvēloties eksperimentālo mācību materiālu, zems aktivitātes līmenis mazinās. Pēc rezultātiem var secināt, ka latviešu valodas stundās, izmantojot esošo mācību grāmatu, skolēniem ir pazemināts aktivitātes līmenis, līdz ar to – zināšanu līmenis nepietiekošs.

3.12.attēls. Skolēnu aktivitātes līmenis latviešu valodas stundās_2

Par vidējo aktivitātes līmeni liecina tas, ka skolēnu pasivitāti, kūtrumu, apātisku vienaldzību pret notiekošo, nevēlēšanos iesaistīties organizētās aktivitātēs, izteikti pasīvu attieksmi pret pašvērtējumu, iespējams efektīvi mazināt ar dažādām darbību stimulējošām metodēm: vingrinājumu dažādošana, krāsaini uzskates līdzekļi, spēļu elementi utt. Salīdzinoši vidējais aktivitātes līmenis procentuāli krasi neatšķiras, mainot mācību procesā izmantojamās grāmatas, kas raksturo vidējo aktivitātes līmeni, kā dominējošo.

Mācību procesa laikā tika pārbaudīta iesaistīto skolēnu patstāvība uzsākot darbu, individuāla pieeja vingrinājumu secības izvēlē, mērķtiecība. Ir novērots, ka, praktiski un

patstāvīgi darbojoties, skolēnus vispirms ieinteresē vingrinājumi, kuri ir saistoši un pēc satura daudzveidīgi. Paaugstinātu interesi saista krāsainais ilustratīvais materiāls. Tika noskaidrots, ka skolēni ir pozitīvi noskaņoti, strādājot ar piedāvātajiem vingrinājumiem. Pētījums ir devis apstiprinājumu, ka skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem spēj apgūt speciālajā pamatizglītības programmā paredzēto zināšanu apjomu, ja ievēro viņu individuālās attīstības īpatnības, mācību procesā izmanto piemērotus mācību līdzekļus, metodes un nodrošina aktīvu skolotāja – skolēna sadarbību. Apkopojot rezultātus, var secināt, ka skolēnu ieinteresēšanai un latviešu valodas mācīšanas efektivitātes paaugstināšanai, ir nepieciešami viņu intelektuālajai attīstībai atbilstoši, speciāli izstrādāti mācību līdzekļi. Grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem (A un B līmenis) darba materiāla paraugi pievienoti darbam (sk. 4.pielikums). Grāmatas izdošana paredzēta 2009.gada nogalē.

NOBEIGUMS

Valodai ir būtiska nozīme skolēna intelektuālajā, emocionālajā un sociālajā attīstībā. Tā ir domāšanas un saziņas instruments, pārdzīvojumu izteicējs. Laba valodas prasme dod iespēju sazināties skolā un sabiedrībā, tā ir nozīmīga turpmākajā izglītības procesā. Mācoties dzimto valodu, skolēniem ir iespēja ne tikai attīstīt prasmes sazināties dzimtajā valodā, bet arī ievērot tās normas un runas kultūru. Skolēniem, neatkarīgi no viņu etniskās piedrības, sociālā stāvokļa un veselības, valodas attīstībā darbojas vieni un tie paši izzīņas procesi: uztvere, atmiņa, domāšana. Atšķirīgi ir tikai fiziskās vai garīgās attīstības līmeņi, kas arī nosaka izzīņas procesu darbības aktivitāti.

Darbā izmantotas zinātnieku un praktiķu S.Liepiņas, Ļ.Vigotska, J.A.Komenska, I.Freimaņa, Z.Anspokas u.c. atziņas. Izpētot literatūru par bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izzīņas procesu ietekmi uz valodas attīstības līmeni un tās praktisko pielietojumu valodas vingrinājumu izpildē, secināts, ka:

- skolēnu pieredzes uzkrāšana veidojas aktīvā patstāvīgā darbībā;
- pareiza motivācija, vajadzības ir pamats interešu veidošanai;
- skolēnu izzīņas interešu aktivitāti mācību darbā ietekmē viņu individuālās attīstības un vecumposma īpatnības;
- skolēnu izzīņas procesu aktivitāti sekmē atbilstoši mācību stundas mērķim izmantotās metodes un pielietotie mācību līdzekļi.

Izstrādājot darba materiālu grāmatai „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem A un B līmenim ievēroti sekojoši faktori:

- skolēnu patstāvības veicināšana aktīvā darbībā;
- apgūto zināšanu reproducēšanas;
- vingrinājumu saturs un realizēšanas paņēmieni skolēnu ieinteresēšanai;
- vizuālais noformējums;
- teorētiskais izklāsts un saprotamība.

Izvērtējot, kā valodas vingrinājumi no grāmatas „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei” skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem sekmē izzīņas procesu aktivitāti konstatēts, ka daļai novēroto skolēnu aktivitāte ir palielinājusies, jo:

- skolēnus ieinteresē darbs ar valodas vingrinājumiem;
- veidojas pozitīva mācību motivācija;
- pilnveidojas patstāvīgā darba prasmes;
- pieaug skolēnu pašvērtējums.

Iegūtie rezultāti apstiprina, ka pētījuma mērķis ir sasniegts un izvirzītie uzdevumi izpildīti.

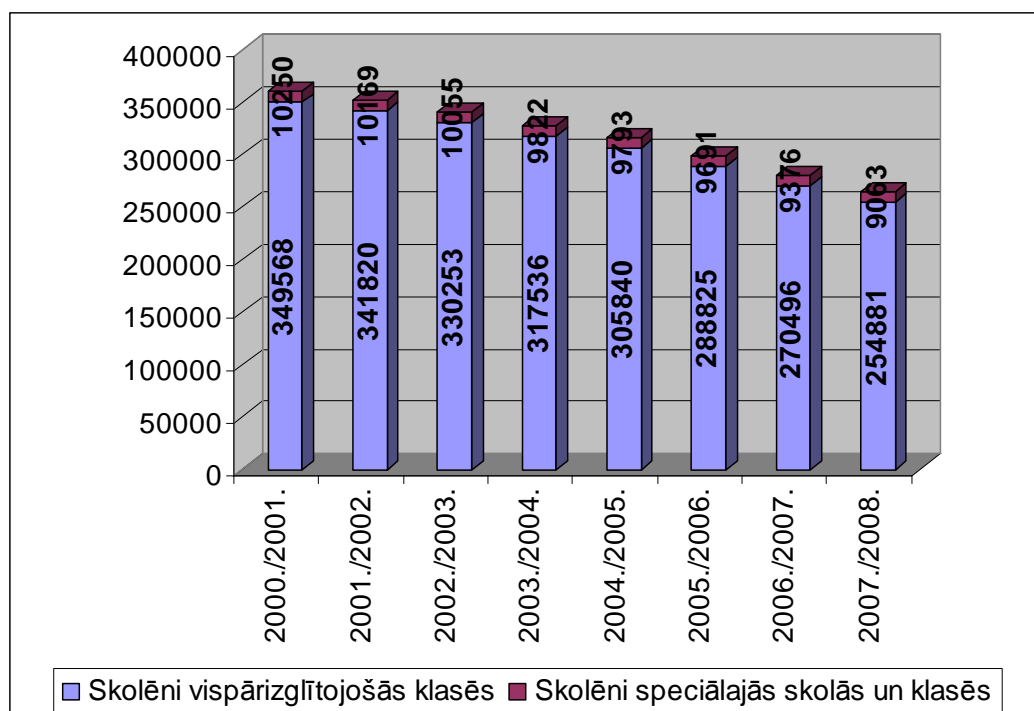
Apkopojot praktiskā izmēģinājuma darba rezultātus, var secināt, ka izvirzītā hipotēze „latviešu valodas mācīšana skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir efektīva, ja ievēro šo skolēnu individuālās īpatnības, izmanto mācību procesā piemērotus mācību līdzekļus un nodrošina aktīvu skolotāja – skolēna sadarbību” darba gaitā ir apstiprinājusies.

Turpmākais pētījums plānots par stāstītprasmes attīstīšanu skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Anspoka Z. Latviešu valodas didaktika. 1. – 4.klase. – R.: RaKa, 2008. – 474 lpp.
2. Apmācību kurss personālam garīgi atpalikušu bērnu un jauniešu iestādēs. Medicīnas zinātņu doktora Karla Grunvalda redakcijā. – R.: Zvaigzne ABC, 1994. – 134 lpp.
3. Baldiņš A., Raževa A. Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē. – R.: Pētergailis, 2001. – 75 lpp.
4. Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības procesā. Rēzeknes Augstskolas Pedagoģijas un psiholoģijas katedras studiju programmas "Speciālās izglītības skolotājs" zinātniski metodisko materiālu krājums. – Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2008. – 132 lpp.
5. Čehlova Z. Izziņas aktivitāte mācībās. – R.: RaKa, 2002. – 136 lpp.
6. Freimanis I. Ieskats speciālās skolas darbā. – R.: RaKa, 2007. – 272 lpp.
7. Komenskis J.A. Lielā didaktika. – R.: Zvaigzne, 1992. – 231.lpp.
8. Latviešu valodas vārdnīca. – R.: Avots, 1987. – 883 lpp.
9. Lieģeniece D. Kopveseļuma pieeja audzināšanā. – R.: RaKa, 1999. – 262 lpp.
10. Lieģeniece D., Nazarova I. Veseluma pieeja valodas apgūvē. – R.: RaKa, 1999. – 112 lpp.
11. Liepiņa S. Skolēnu izziņas intereses un to veidošana. – R.: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1981. – 27 lpp.
12. Liepiņa S. Palīgskolu skolēnu atmiņas īpatnības un to ievērošana mācību darbā. – R.: Republikāniskais skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta rotoprints, 1983. – 34 lpp.
13. Liepiņa S. Garīgi atpalikušo bērnu domāšanas īpatnības un to ievērošana mācību un audzināšanas darbā. – R.: Republikāniskais skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta rotoprints, 1985. – 36 lpp.
14. Liepiņa S. Garīgi atpalikušo bērnu psiholoģija. – R.: Zvaigzne, 1991. – 146 lpp.
15. Liepiņa S. Speciālā psiholoģija. – R.: RaKa, 2008. – 397 lpp.
16. Muraškova I. Mācīsimies stāstīt: metodika stāstījuma veidošanai par attēlu. – R.: Zvaigzne ABC, 2000. – 35 lpp.
17. Palīgs pedagogam. Autoru kolektīvs. – R.: RaKa, 1997. – 288 lpp.
18. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. – R.: Zvaigzne ABC, 2000. – 248 lpp.
19. Rozenfelde M. Bērns ar attīstības problēmām vispārējās izglītības iestādē. – Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2008. – 91 lpp.
20. Ptičkina Ā. Lasīšanas mācības sākumskolā. – R.: Pētergailis, 1999. – 112 lpp.
21. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija. – R.: RaKa, 2001. – 88 lpp.
22. Rubana I. Mācīties darot. – R.: RaKa, 2000. – 238 lpp.

23. Stūrītis J. Palīgskola (mazspējīgo bērnu skola). – R.: 1932. – 681 lpp.
24. Teivāns E. Ievads speciālajā pedagogijā. – R.: Zvaigzne ABC, 1994. – 23 lpp.
25. Vigotskis Ļ. Domāšana un runa. – R.: Elve, 2002. – 392 lpp.
26. Воронкова В. Обучение грамоте и правописанию в 1 – 4 классах вспомогательной школы. – М.: Просвещение, 1988. – 101с.
27. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Просвещение, 1995. – 527с.
28. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения. – М.: Просвещение, 1988. – 94с.
29. Забрамная С.Д. Ваш ребёнок учится во вспомогательной школе. – М.: Педагогика, 1990. – 56 с.
30. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы // под ред. Ж.И. Шиф. – М.: Просвещение, 1965. – 343 с.
31. www.aforismi.lv
32. www.dainuskapis.lv
33. www.izm.gov.lv
34. www.vsic.gov.lv

Skolēnu skaits Latvijā 2000. – 2008. gadam. (www.izm.gov.lv)

Grāmatas un darba burtnīcas latviešu valodas apguvei
5.klases vispārējās un speciālās izglītības skolu skolēniem

N.p.k.	Autors	Nosaukums
Grāmatas vispārējās izglītības skolu 5.klasei		
1.	V.Veckāgana	Latviešu valoda 5.klasei, Lielvārds, 2004
2.	V.Veckāgana	Latviešu valoda 5.klasei (darba burtnīca) Lielvārds, 2004
3.	R.Koluža	...tika, ...tika – gramatika 5.klasei, Lielvārds
4.	A.Zaiceva, L.Ondzule, A.Vītola	Latviešu valoda 5.klasei, Pētergailis
5.	A.Zaiceva, L.Ondzule, A.Vītola	Latviešu valoda 5.klasei (Tekstu krājums), Pētergailis
6.	G.Suhanova u.c.	Latviešu valoda 5.klasei, RaKa
7.	G.Suhanova u.c.	Latviešu valoda 5.klasei (darba burtnīca), RaKa
8.	Z.Čakārne, M.Ģingule	Latviešu valodas tekstu grāmata 5.–6.klasei, Pētergailis, 2004
9.	Z.Čakārne, M.Ģingule	Vingrinājumu krājums latviešu val. 5.–6.kl., Pētergailis, 1999
10.	G.Sālījuma, V.Valtere	Valodas labirinti.Latviešu valoda 5.klasei, Zvaigzne ABC, 2007
11.	G.Sālījuma, V.Valtere	Valodas labirinti.Latviešu valoda 5.klasei (darba burtnīca), Zvaigzne ABC, 2007
12.	S.Urževisa	Latviešu valodas mācība 5.klasei.Slēgsim vārtus 1(darba burtnīca), Zvaigzne ABC
13.	S.Urževisa	Latviešu valodas mācība 5.klasei.Slēgsim vārtus 2(darba burtnīca), Zvaigzne ABC
14.	S.Urževisa	Latviešu valodas mācība 5.klasei. Lasāmā grāmata, Zvaigzne ABC
15.	L.Jonkuse, V.Rubīna	Latviešu valodas un literatūras mājas darbi 5. – 6.klasei
Grāmatas speciālo skolu 5.klasei		
1.	I.Vītola	Latviešu valoda speciālo skolu 5.klasei, Zvaigzne ABC, 1996
2.	I.Vītola	Lasāmā grāmata speciālo skolu 5.klasei, Zvaigzne ABC, 1996
3.	I.Vītola	Diktāti speciālo skolu 5. – 9.klasei, Zvaigzne ABC, 2003

Lappuses numerācija

Vai tu esi ievērojis, ka daudzos pusaudžiem domātajos žurnālos ir lappuse “Apsveicu!”, kurā katrs var sūtīt apsveikumu kādam tuvam cilvēkam?

Apsveikumu raksta, lai sveiktu draugus, radus, paziņas un citus cilvēkus dažādos svētkos un svarīgos dzīves notikumos. Lai tevis rakstītais kādu patiesi iepriecinātu, tev jāiemācās apsveikumu uzrakstīt pareizi. Tas liecinās, ka par viņu esi īpaši domājis un centies.

intervēt – iztaujāt

Svešvārdu vai nezināmu vārdu izskaidrojums

- Darbs grupā

- Darbs pāri

- Praktiskie vingrinājumi

Īss stundas tēmas izklāsts

Ilustratīvais materiāls

Izmantotie apzīmējumi grāmatā „Valodas labirinti. Latviešu valoda 5.klasei”.

VALODA

4.pielikums

man ir valoda
ar to es smejos un strīdos
es tajā kā saulītē sildos
ar to uz mēles es ceļos

(K.Skujnieks)

1. uzdevums.

Aplūko Latvijas kontūras attēlu!

Nosauc attēlotos simbolus!

Veido teikumus!

Kādā valodā tu runā ģimenē?

SIMBOLS – nosacīta zīme

Valoda saziņā

Dzimtā valoda

Dzimtā valoda – valoda, kuru esi iemācījies pirmo, apguvis un lieto savā ģimenē.

2. uzdevums.

Izlasi tautasdziesmas!

Padomā un pastāsti, par ko tās stāsta!

Dziesma mana izdziedāta,
Tā man kauna nedarīja;
Daža laba valodiņa
Lielu kaunu padarīja.

Smejat, ļaudis dziesmiņai,
Nesmejat valodai:
Dziesmiņ' mana izdomāta,
Valodiņa tēva dota.

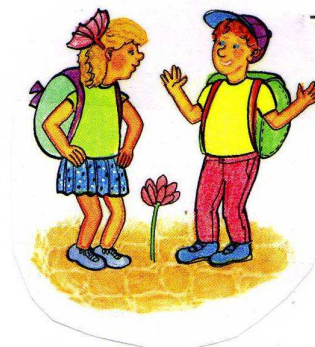
(Latviešu tautasdziesmas)

3. uzdevums.

Aplūko attēlus!

Veido dialogus!

SAZIŅA – informācijas un domu apmaiņa.

DIALOGS – divu vai vairāku cilvēku saruna.

Valsts valoda.

Katrai tautai ir sava valoda. Tā ir svarīga tautas pazīme. Latviešu valoda Latvijā ir **valsts valoda**. Valsts valodu lieto dažādās iestādēs, televīzijā, radio, sabiedriskās vietās. Katram Latvijas iedzīvotājam ir pienākums zināt valsts valodu. Vislabāk tā jāprot un jāciena pašiem latviešiem.

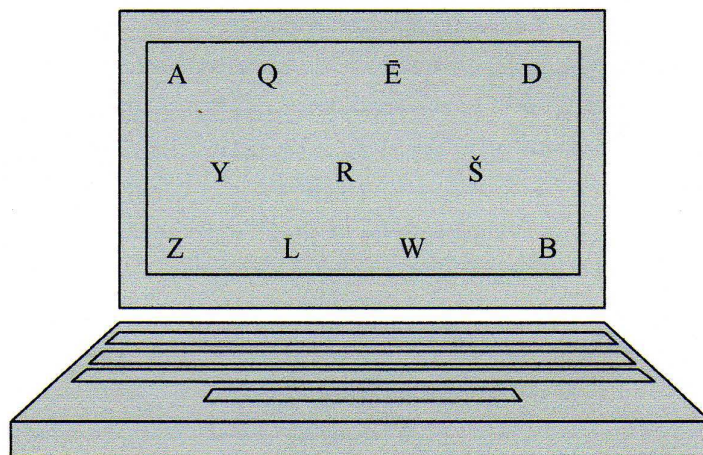
Nosauc svešvalodas!

4. uzdevums.

Sameklē un nosauc latviešu alfabēta burtus!

Izdomā un nosauc vārdus, kuri sākas ar dotiem burtiem!

5. uzdevums.

Izlasi vārdus!

Nosauc vietas, kur jālieto valsts valoda!

Skola, pasts, mežs, veikals, slimnīca, dārzs, policija, mājas.

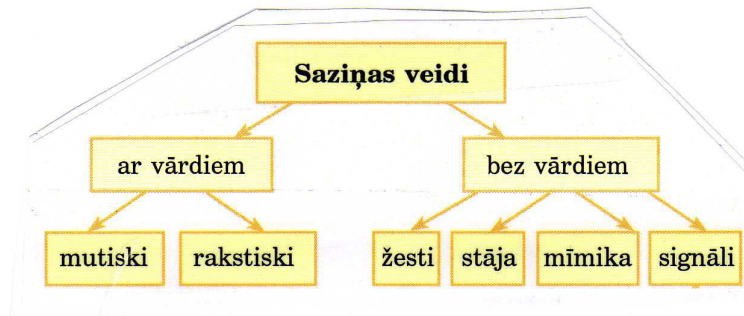
Saziņas veidi

Tu neatrodies uz vientuļas salas. Tev ir iespēja sazināties ar citiem cilvēkiem.

6. uzdevums.

Izpēti shēmu!

Pastāsti, kā var sazināties ar vārdiem un bez vārdiem!

Izmantojot valodu, mēs domājam un iegūstam informāciju.

7. uzdevums.

Aplūko attēlus!

Pastāsti, kādā veidā var iegūt informāciju!

SHĒMA – vienkāršots attēlojums

ŽESTS – izteiksmīga kustība (parasti ar roku)

MĪMIKA – sejas izteiksme

STĀJA – ķermeņa stāvoklis

8. uzdevums.

Iepazīsties ar informāciju!

Par kuru no saziņas veidiem tu uzzināji?

Ko tev deva iepazīšanās ar šo informāciju?

			
Īkšķis uz augšu Draudzīgs žests, apliecinājums, ka viss ir kārtībā.	V – uzvara! Radies no svešvalodas „victoria” - uzvara	Ššš! Pie lūpām pielikts pirksts visā pasaulē nozīmē „klusu” vai „paturi to noslēpumā”.	Skaisti! Šis indiāņu žests nozīmē „labs” un „skaists”.

9. uzdevums.

Aplūko zīmējumus! (*attēli lielāki un izteiksmīgāki*)

Padomā un pastāsti, par ko stāsta šo cilvēku ķermeņa valoda?

INFORMĀCIJA - ziņas, zināšanu kopums

TEIKUMS

Teikuma jēdziens

Cilvēki runā teikumos.

Teikumus veido vārdi.

1. uzdevums.

Izlasi tekstu!

Saskaiti teikumus!

Saskaiti vārdus 1. un 6. teikumā!

Septembra rīts.

Septembris. Aust rīts. Viss ir kluss. Mežs un lauks dus nakts miegā.

Drīz vien viss kļūst gaišs. Saule pakāpjas augstu pāri koku galotnēm.

Drīz uz ceļa parādās pirmie gājēji. Kurp viņi dodas? Katram darāms savs darbs. Steigsimies arī mēs uz skolu!

2. uzdevums.

Aplūko attēlus!

Kādi gadalaiki tajos attēloti?

Izdomā par katru attēlu teikumus!

Runājot starp teikumiem ir pauzes.

Rakstot starp teikumiem ir pieturzīmes – punkts (.), izsaukuma zīme (!), jautājuma zīme (?).

3. uzdevums.

Izlasi dzejoli!

Nosauc, kādas pieturzīmes ir lietotas teikumu beigās?

Vai jūs zināt?

Vai jūs zināt, kādas puķes

Rudenī visskaistākās?

Ja jūs zināt, ļoti lūdzu,

Vārdā nosauciet man tās!

Bet es zinu! Tētis teica:

- Skaistākās tās puķes šķiet,

Kuras pirmā skolas dienā

Skolas bērniem rokās zied.

(J. Osmanis)

4. uzdevums.

Lasi tautasdziesmas!

Saskaiti un salīdzini, cik katrā tautasdziesmā ir rindu, cik teikumu?

Mācies tautasdziesmas no galvas!

Rudens nāk, rudens nāk,

Visi koki gauži raud;

Priede, egle neraudāja,

Tām paliek zaļi svārki.

Lapu koki lielījās –

Koši zaļi vasarā.

Priede, egle nelielās –

Zaļas ziemu ir vasaru.

(Latviešu tautasdziesmas)

PAUZE - īss pārtraukums.

Teikumu veidošana no dotajiem vārdiem

Runājot un rakstot jāmācās veidot skaidrus un pareizus teikumus.

Teikumus veido no vārdiem.

Teikumā var būt divi vai vairāki vārdi.

1. uzdevums.

Izlasi vārdu rindas!

Veido no dotajiem vārdiem teikumus!

1. agri, Andris, pamostas, šodien .
2. būs, šodien, kāds, laiks ?
3. saule, vai, spīdēs ?
4. šodien, rakšana, kartupeļu, paredzēta .
5. dodas, lauku, Andris, uz .

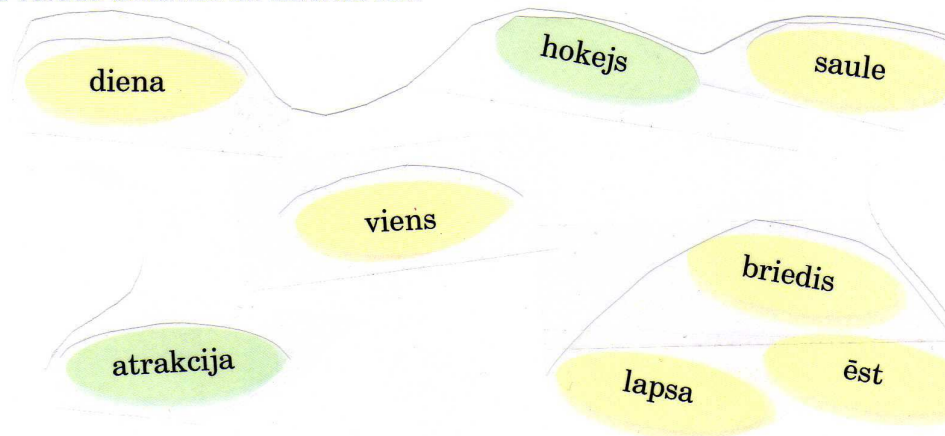
Runājot un rakstot veido īsākus teikumus! Tas tev ļaus precīzāk izteikt savas domas.

2. uzdevums.

Izlasi dotos vārdus!

Iesaisti vārdus teikumos un uzraksti tos!

ATRAKCIJA – cirka priekšnesums; izpיעa atpūtas vietās

3. uzdevums.

Izlasi dotos vārdus!

kļavu, pastaigājamies, kurina, zīles, klausāmieš, visi, pumpuriem

Katru vārdu iesaisti atbilstošā teikumā!

Noraksti teikumus!

...esam redzējuši kokus.

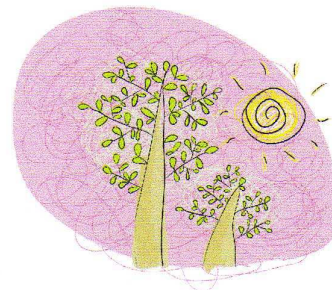
Pavasārī priecājamies par plaukstošiem

Rudenī lasām dzeltenas ... lapas.

Arī brūnās ozolu ... var salasīt rudenī.

Daudzās mājās krāsnis ... ar malku.

Reizēm mēs ... koku paēnā un ... putnu dziesmas.

*Piemērs. **Visi** esam redzējuši kokus..*

4. uzdevums.

Aplūko attēlus!

Veido par šiem attēliem teikumus!

Teksta sadalīšana teikumos

Vārdi un vārdu savienojumi veido teikumus.

Katrs teikums izsaka to, kas darīts, redzēts, dzirdēts, domāts, izjusts.

Teksts ir teikumu kopums par vienotu tematu.

1. uzdevums.

Izlasi tekstu!

Sadali to teikumos, liekot vajadzīgās pieturzīmes!

Saskaiti tekstā teikumus!

Izdomā teksta virsrakstu!

rudens vēji norāvuši kociem pēdējās lapas tagad tie stāv kaili pēc
lietavām iestājas saulains dienas gaisā skan gājputnu balsis pēdējie
aizlido gulbji

Tekstā katru teikumu sāk rakstīt ar lielo sākumburtu.

Teikuma beigās liek pieturzīmi.

2. uzdevums.

Izlasi tekstu!

Noraksti tekstu!

Sadali to teikumos! Liec atbilstošas pieturzīmes!

sudraba stīgas

plāvas malā smilgas galā šūpojas zirneklītis tam ir astoņas kājas un
vērpjamā nastiņa uz muguras cauri vērpjamām kājiņām ritinās
sudrabaini zīda pavedieni zirneklītis auž sudraba stīgu stīga paceļ
zirneklīti un aiznes to pāri rudenīgajam laukam

(Pēc R. Akera)

TEMATS – tas, par ko autors runā vai raksta.

3. uzdevums.

Izlasi mīklas!

Mīklu atminējumus meklē zīmējumā!

1. Līka kaza debesīs kāpj.
2. Mežā dzimis, mežā audzis, pārnāk mājās – citus grūž laukā.
3. Ziemā aug, pavasarī dilst.
4. Balta ripa pa gaisu skrien.
5. Abos galos ragi, vidū – vēders.
6. Mežā cirsts, bodē pirkts, paņem klēpī – dzied.

(Latviešu tautas mīklas)

Piemērs. 1. Līka kaza debesīs kāpj. Dūmi.

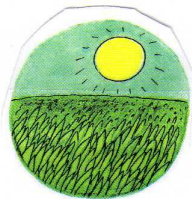

4. uzdevums.

Strādājiet grupās!

Izdomājiet un uzrakstiet īsu tekstu par tēmu „Grauda ceļš līdz maizei”, ievērojot attēlos redzamo secību!

BODE – veikals

Katru teikumu sāk rakstīt ar lielo sākumburtu.

Ar lielo sākumburtu teikumā raksta arī cilvēku un dzīvnieku vārdus.

5. uzdevums.

Izlasi tekstu!

Izlabo kļūdas!

Izraksti vārdus, kuri teikumā rakstāmi ar lielo sākumburtu!

man ir draugs jānis mēs draudzējamies no trešās klases mums abiem patīk sporta nodarbības jānim sportā ir labāki panākumi bieži mēs ejam pastaigāties vakar mums bija norunāts iet uz mežu jānis neatnāca

6. uzdevums.

Strādā pārī!

Aplūkojiet attēlus un izdomājiet stāstījumu!

Izmantojiet piedāvātos vārdus!

mazs

līdzjūtīgs

nelaimīgs

sirsnīgs

bēdīgs

labsirdīgs

izsalcis

gādīgs

skumjš

vērīgs